

**KLAIPĖDOS UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO
POLITOLOGIJOS KATEDRA**

Auksė Šimkutė Kadi

SP – 6 kurso studentė

**LAISVĖS PROBLEMA MODERNIOJE POLITINĖJE
FILOSOFIJOJE**

Politikos mokslų bakalauro studijų programos baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Doc. Dr. S. Šiliauskas

Klaipėda, 2010

LAISVĖS PROBLEMA MODERNIOJE POLITINĖJE FILOSOFIJOJE

Kadi Šimkutė A.

Politikos mokslų bakalauro studijų programos baigiamasis darbas

Darbo vadovas Doc. Dr. S. Šiliauskas

Klaipėdos universitetas. Klaipėda, 2010. 48 p.

SANTRAUKA

Tyrimas yra apribotas XX amžiaus politikos filosofų idėjomis. Tarp daugelio srovių ryškiausiai savo idėjų skirtingumu ir poliariškumu išsiskiria liberalizmo ir komunitarizmo paradigmos bei jų teoretikų pateikiamos politinės laisvės formos – individuali ir bendruomeninė. Į šias dvi kardinaliai priešingas laisvės formas yra koncentruojamasi darbe. Kylanti problema yra politinės laisvės tapatumo problema. Ar politinės laisvės diferencijavimas pagrįstai nurodo skirtingas laisvės rūšis, ar yra subjektyvus dalykas, neatspindintis tikrosios politinės laisvės esmės? Darbe yra prieinama išvada, kad nei liberalizmo, nei komunitarizmo teoretikai nepateikia pilnos politinės laisvės sampratos. Liberali individuali laisvė yra ribota, negali būti suvokiama kaip tikra politinė laisvė. Komunitarai pastebi minėtos laisvės trūkumus ir ją papildo. Liberali individuali laisvė lemia neigiamus padarinius – švelnųjį despotizmą ir grėsmę demokratijai, kurie gali paskatinti politinės laisvės rekonceptualizavimą. Toks bandymas teoriniame lygmenyje jau yra padarytas komunitarų, atkreipus dėmesį į realybėje pastebimus minėtus neigiamus reiškinius.

Raktažodžiai: politinė laisvė, liberalizmas, komunitarizmas, individualizmas, individas, bendruomenė.

PROBLEM OF POLITICAL LIBERTY IN A MODERN POLITICAL PHILOSOPHY

Kadi Šimkutė A.

Bachelor thesis of political science program

Coordinator Dr. S. Šiliauskas

University of Klaipėda. Klaipėda, 2010. P. 48.

SUMMARY

The topic is narrowed down to the ideas of political philosophers of the XXth century, because of the wideness of the topic. Liberal and communitarian discourses and the political liberty forms – individual and communitarian – given by their theorists, are the most different and polar among all discourses. This work is orientated to those two absolutely different forms of political liberty. The arising problem is a problem of identicalness of political liberty. Does differising of political liberty well shows different kinds of liberty, or is just a subjective thing, not reflecting a real essence of political liberty? The study comes up with a conclusion that neither theorists of liberalism nor of communitarianism give us a full concept of political liberty. Liberal individualistic liberty is limited and can't be treated as a real political liberty. Communitarians notice this limit and complement liberal concept of liberty. Liberal individualistic liberty conditions some negative consequences such as so-called soft despotism and a threat for democracy, which can stimulate the reconceptualisation of political liberty. Such attempt in theoretical level is made by communitarians, after noticing negative consequences in reality, told above.

Key words: political liberty, liberalism, communitarianism, individualism, individual, community.

TURINYS

ĮVADAS

1. LAISVĖS SAMPRATŲ ĮVAIROVĖ MODERNIOJE POLITINĖJE FILOSOFIJOJE	7
1. 1. Negatyvios ir pozityvios laisvių sankirta	7
1.2. Politinės laisvės invariantiškumas ir kontroversijos vertybių pliuralizmo kontekste	13
2. INDIVIDO IR BENDRUOMENINĖS LAISVIŲ KONFRONTACIJA	17
2. 1. Liberalioji laisvės samprata XX a. politinėje filosofijoje	17
2.1.1. Libertarizmas: absoliuti individo laisvės viršenybė	17
2.1.2. Egalitarinis liberalizmas: lygybė <i>versus</i> laisvė	22
2. 2. Komunitarinė laisvės samprata XX a. politinėje filosofijoje: bendruomeninės laisvės prioritetas.....	26
3. POLITINĖS LAISVĖS REFELKSIJA LIETUVOJE	32
3. 1. Liberalusis diskursas	32
3. 2. Komunitarinis diskursas	34
4. POLITINĖS LAISVĖS REFLEKSIJA XX – XXI AMŽIŲ SANDŪROJE: REKONCEPTUALIZAVIMO PERSPEKTYVOS	37
4. 1. Individuali laisvė – grėsmė demokratijai?	37
4. 2. Liberalizmo ir komunitarizmo sankirtos implikacijos: nuo monologo link dialogo/polilogo	40

IŠVADOS

LITERATŪRA

ĮVADAS

Temos aktualumas. Kalbėjimo apie laisvę būtinybė ir aktualumas nekelia abejonių. Šis žodis yra vartojamas beveik visose gyvenimo srityse ir visais žmonijos egzistavimo laikotarpiais bei epochomis. Laisvė kaip viena iš vertybių egzistuoja nuo pat žmonijos atsiradimo. Net jei ir neišreikštas žodžiu, laisvės poreikis egzistuoja visiems ir visada.

Kaip ir kiekviena sąvoka ar reiškinys, laisvė nėra ir negali būti suvokiama vienareikšmiškai. Nei teoriniu, nei praktiniu lygiu. Praktiniame žmonių gyvenime ji pasireiškia įvairiose srityse ir įvairiomis formomis. Teoriniame – moksliniame - laisvę vienaip ar kitaip apima ir pagal savo sritį tiria įvairios mokslo sritys – psichologija, sociologija, istorija, teisė, ekonomika, filosofija ir kitos. Politinė filosofija – taip pat.

Šio darbo politinės filosofijos pobūdis suponuoja koncentravimąsi į politinės laisvės kompleksinę analizę. Metodologinė vertybių pliuralizmo prieiga sudaro galimybę įvertinti laisvės vietą vertybių hierarchijoje ir atskleisti politinės laisvės raiškos galimybių, jos pagrindimo įvairovę, skirtingumus bei prieštaravimus.

Dėl temos platumo tikslinga tyrimą apriboti XX amžiaus politikos filosofų idėjomis. Tarp daugelio srovių ryškiausiai savo idėjų skirtingumu ir poliariškumu išsiskiria liberalizmo (kelių jo pakraipų) ir komunitarizmo paradigmos bei jų teoretikų pateikiamos politinės laisvės formos – individuali ir bendruomeninė. Į šias dvi kardinaliai priešingas laisvės formas bus koncentruojamasi darbe.

Nagrinėti politinės laisvės problemą yra aktualu ne vien todėl, kad ji yra reikšminga filosofiniame – teoriniame, tačiau ir praktiniame – taikomajame lygmenyje. Politinės filosofijos teorijos ir jose pateikiami dalykai įtakoja praktinę socialinę politikos sritį.

Lietuvoje politinės laisvės kaip vertybės suvokimas ir teorinis įforminimas yra gana problematiškas dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių aplinkybių, įtakotų šalies istorijoje susiklosčiusių faktų. Politinės laisvės principų, pateikiamų liberaliame ir komunitariniame diskursuose, analizė leidžia praturtinti lietuvišką politinę mintį ne tik minėtos vertybės klausimu, bet ir jau pastebimą šių srovių atstovų Lietuvoje diskusiją bei gilinant įdirbį politinėje filosofijoje apskritai.

Temos ištirtumo apžvalga. Politinė laisvė įvairių problemų – nuo bendrų iki konkrečių - kontekste yra nagrinėta užsienio šalių ir Lietuvos autorių. Lietuvoje politinės filosofijos įdirbis nėra ženklus, tačiau yra autorių, nagrinėjusių politinės laisvės klausimą skirtingų diskursų plotmėje.

Laisvės idėjos sklaidą ir skirtingus pavidalus politinėje filosofijoje tyrinėjo **Hannah Arendt**. Ji knygoje „*Tarp praeities ir ateities: aštuoni politinės filosofijos etiudai*“ (1995) nagrinėja laisvės ir politikos sąryšio bei politinės laisvės klausimą. Laisvę traktuoja kaip būtiną

politikos sąlygą, šias sritis laiko tarpusavyje susijusias. **Isaiah Berlin** straipsnyje „*Dvi laisvės sąvokos*“ (1995) išskiria bei analizuoja dvi – skirtingas, bet susijusias – pozityviają ir negatyviają laisves, iš kurių pataroji jam atrodo svarbesnė.

Ralf Dahrendorf knygoje „*Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvės politiką*“ (1996) analizuoja XX amžiaus pasaulyje išryškėjusią socialinio aprūpinimo nelygybę ir todėl – nevienodą žmonių laisvę. Dahrendorf'as kalba apie konfliktą tarp dviejų skirtingų galimybių – gerovės (aprūpinimo) ir pilietiškumo (teisių suteikimo) – pasirinkimo arba kitaip tariant tarp liberalios ir komunitarinės paradigmu principų.

Janos Kis savo sudarytos *Šiuolaikinės politinės filosofijos antologijos Ivade* (1998) susistemina pagrindines liberalų egalitarų, libertarų ir komunitarų idėjas bei pastarųjų iššūkį ir poveikį liberalizmui. Autorius prognozuoja, kad liberalizmas liks kaip kryptį nurodanti politinės filosofijos tradicija. **Dudley Knowles** knygoje „*Political Philosophy*“ (2001) analizuoja laisvę, liberalizmą ir libertarizmą, glaustai pateikia komunitarinių idėjų iššūkį liberalizmui XX amžiaus politinės filosofijos plotmėje.

John Gray knygoje „*Liberalimas*“ (1992) liberalizmą analizuoja nuo klasikinio iki XX amžiaus variantų, o politinę laisvę - per pozityvios laisvės kritikų idėjas. Vėlesniuose jo darbuose išryškėja kritiškas požiūris į liberalizmą. Knygoje „*Apgaulinga viltis: globalaus kapitalizmo iliuzija*“ (2006) pateikiama idėja, jog kuo didesnio individualaus pasirinkimo ir laisvės suteikimas gali turėti ir neigiamų pasekmių bei nebūti geriausias pasirinkimas.

Giovanni Sartori knygoje „*The Theory of Democracy Revisited*“ (1987) pabrėžiamą politinės laisvės įvairovę vertina kaip filosofinių ir empirinių koncepcijų suliejimo pasekmę. Politinę laisvę, kuri yra santykinė vertybė, praktinėje - empirinėje plotmėje apibrėžia kaip individų pasirinkimo laisvę. **David Held** knygoje „*Demokratijos modeliai*“ (2002) siūlomas demokratinės autonomijos modelis įgalintų užtikrinti lygios laisvės principą, vis daugiau paisant kitų individų laisvės, ribojant privilegijuotų asmenų ar grupių galimybes plėsti savo interesus, taip praplečiant ir sudarant įvairias galimybes kuo didesniui skaičiui individų.

Larry Siedentop veikalė „*Europos demokratija*“ (2003) politinės laisvės idėją analizuoja modernios demokratijos dilemos ir pilietinio – politinio dalyvavimo problemų šiandienos Europoje kontekste. Individų politinės laisvės kiekis ir forma priklausys nuo daugelio veiksnių ir Europos ateities raidos scenarijaus.

Anatolij Pankovskij straipsnyje „*Pamatinės laisvės reprezentacijos agonalaus liberalizmo kontekste*“ (2008) politinę laisvę, kaip vieną iš pamatinių ir universalių vertybių, analizuoja agonalaus liberalizmo, kur susiduria universalizmo ir pliuralizmo principų taikymas, idėjos kontekste. Politinės laisvės vertybės įgyvendinimas yra sudėtingas uždavinys ir teoriniame, ir praktiniame lygmenyse.

Daugiau nei prieš dešimtmetį **Alvydas Jokubaitis** parašė įvadus dviejų skirtingų pažiūrų atstovų knygų lietuviškiems leidimams. Tuo metu dar nebuvo išryškėjusios jo antiliberalistinės pažiūros, todėl ir I. Berlin'as – pratarėjas „*Filosofas tarp modernybės ir postmodernizmo*“ (1995), ir Ch. Taylor'as - įvade „*Charleso Taylora komunitarizmas*“ (1996), įvertinti objektyviai. Dabar A. Jokubaitį galima vertinti kaip komunitarinės srovės atstovą Lietuvoje. Ypač vėlyvuosiuose jo darbuose, galima išvystyti oponavimą liberalams bei liberalizmo ir jo formų idėjų kritiką. Tai pastebima knygoje „*Politika be vertybių*“ (2008), „*Liberalizmo tapatumo problemos*“ (2003), ir straipsniuose - „*Liberalizmo ir demokratijos konfliktas*“ (2009), „*Kokia nepriklausomybės prasmė?*“ (2006).

Algirdas Degutis, Lietuvoje atstovaujantis liberalizmo srovę–libertarizmą–knygoje „*Individualizmas ir visuomeninė tvarka*“ (1998) atvirai kritikuoja kolektyvizmą ir siekia atgaivinti bei iš naujo įtvirtinti klasikinio liberalizmo principus, XX amžiuje išstumtus įvairių kolektyvizmo formų. Jis knygoje įrodo, kad kolektyvistiniais principais grindžiama visuomenė yra blogesnė, už grindžiamą individualistiniais ir kolektyvizmas yra blogis.

Tyrimo problema. XX amžiuje išryškėjo dvi labai skirtingai laisvę traktuojančios srovės – liberalioji, akcentuojanti individualią laisvę ir jai visiškai priešinga, bendruomeninės laisvės idėją siekianti atgaivinti, komunitarinė srovė. Šios dvi laisvės idėjos yra labai skirtingos, bet abiejų srovių atstovų siekis yra vienodas – užtikrinti kuo didesnę individų laisvę – tik skirtingais būdais. Politinės laisvės kaip vertybės invariantiškumas, jos traktavimo galimybių įvairovė ir XX amžiuje išryškėjusi negatyvios ir pozityvios laisvių sankirta, individo ir bendruomeninės laisvių prieštata suponuoja tyrimo problemą - politinės laisvės tapatumo problemą. Ar politinės laisvės diferencijavimas pagrįstai nurodo skirtingas laisvės rūšis, ar yra subjektyvus dalykas, neatspindintis tikrosios politinės laisvės esmės? Kiek disponuojamos politinės laisvės kiekis priklauso nuo to, koku būdu – individualiu ar bendruomeniniu - ji siekiama užtikrinti?

Tyrimo objektas. Politinės laisvės refleksija XX amžiaus politinėje filosofijoje.

Tyrimo dalykas. Politinės laisvės traktavimo prieštarumas liberaliame ir komunitariniame diskursuose.

Tyrimo tikslas. Ištirti politinės laisvės refleksijos ypatumus XX amžiaus politinėje filosofijoje, atskleidžiant individo ir bendruomeninės laisvių sankirtą liberalioje ir komunitarinėje srovėse.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išryškinti negatyvios ir pozityvios laisvių sankirtą ir jos reikšmę politinės laisvės refleksijai.
2. Nustatyti politinės laisvės raiškos specifiką vertybių pliuralizmo kontekste.
3. Atskleisti individo ir bendruomeninės laisvių skirtumus ir prieštarumus liberaliame ir komunitariniame diskursuose.

4. Ištirti laisvės idėjų sklaidą Lietuvos liberaliajame ir komunitariniame diskursuose.
5. Aptarti individualios laisvės implikacijas moderniai demokratijai ir įvertinti politinės laisvės rekonceptualizavimo perspektyvas XXI amžiuje.

Ginamieji teiginiai:

1. Vertybių pliuralizmo sąlygomis politinės laisvės interpretacijų gausa patvirtina paties pliuralizmo egzistavimą, bet ne politinės laisvės „esmių“ įvairovę. Politinės laisvės vienovė atsiskleidžia skirtingų jos segmentų ir formų - negatyvios/pozityvios ir individualios/bendruomeninės - harmoningoje dermėje ir pusiausvyroje.
2. Liberalioje ir komunitarinėje paradigmosse reflektuojamos laisvės, absoliutinant vieną iš politinės laisvės formų, nepateikia išbaigto ir pilnaverčio laisvės situacijos vaizdo. Abiejuose diskursuose išryškėję politinės laisvės problemos ambivalentiškai sprendimai yra neadekvatūs šios problemos kompleksiniam pobūdžiui.
3. Liberaliame ir komunitariniame diskursuose pateikiamų laisvės sampratų harmonizavimas ir politinės laisvės esmės paieška, neapsiribojant vien skirtinguose diskursuose pateikiamų laisvės formų analize, yra konstruktyvaus rekonceptualizavimo ir laisvei kylančių grėsmių suvaldymo gairė.

Darbo struktūra ir metodai. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai ir išvados. Pirmo skyriaus abiejuose skirsniuose, išryškinant pozityvios ir negatyvios laisvių sankirtą bei jos ypatybes ir pateikiant politinės laisvės raišką vertybių pliuralizmo kontekste, bus taikomi aprašomasis, analitinis ir lyginamasis metodai.

Antrame darbo skyriuje, pateikiant politinės laisvės suvokimą liberalioje ir komunitarinėje paradigmosse, bus naudojami aprašomasis ir analitinis metodai.

Trečiame darbo skyriuje, analizuojant politinės laisvės idėjų sklaidą Lietuvoje, bus taikomi istorinis, aprašomasis ir analitinis metodai.

Ketvirtame – baigiamajame darbo skyriuje – įvertinant ir susisteminant XX amžiuje išryškėjusią politinės laisvės specifiką bei jos rekonceptualizavimo galimybes XXI amžiuje bus taikomi analitinis, lyginamasis ir sisteminimo metodai.

1. LAISVĖS SAMPRATŲ ĮVAIROVĖ MODERNIOJE POLITINĖJE FILOSOFIJOJE

Dauguma moderniojo laikotarpio politinių mąstytojų, nors ir skirtingais būdais ar išraiškos formomis, pasisakė už individualią laisvę. Reikia paminėti, kad individo ir jo laisvės akcentavimas daugelio moderniojo laikotarpio mąstytojų teorijose buvo įtakotas antropocentrizmo įsigalėjimo.

XX amžiuje išryškėjo skirtingos politinės laisvės suvokimo formos. Totalitarinių režimų įsigalėjimas XX amžiaus viduryje ir individo laisvių slopinimas juose paskatino Isaiah Berlin'ą iškelti negatyviąją laisvę, kartu išskiriant ir pozityviąją. Šis laisvių skyrimas yra svarbus postūmis pliuralizmo plėtojimui XX amžiaus pabaigoje, tačiau kartu kelia ir nemažai klausimų dėl politinės laisvės tapatumo ir jos skaidymo į kelias skirtingas pagrindus. Todėl šiame darbo skyriuje bus analizuojama laisvių skyrimo reikšmė ir jo pagrindumas bei kritika, taip pat - politinės laisvės vieta pliuralizmo nulemtose vertybių sistemoje.

1. 1. Negatyvios ir pozityvios laisvių sankirta

Isaiah Berlin'as tiria dvi, jo manymu, pagrindines laisvės reikšmes – pozityviąją ir negatyviąją, iš kurių pastaroji jam atrodo svarbesnė. Kritikos sulaukė ne tik toks laisvių skirstymas, tačiau ir jo negatyvios laisvės laikymas svarbesne. Šiame darbo skirsnyje bus analizuojamas toks skyrimas ir jo kritika, prioriteto teikimo negatyviajai laisvės formai kritika.

Taip pat šiame darbo skirsnyje bus siekiama argumentuotai pateikti nuomonę – darbo autorės interpretaciją - kad politinės laisvės skirstymas yra žalingas dalykas, priverčiantis rinktis vieną jos dalį. Negatyvios ar pozityvios politinės laisvės dalies pasirinkimas priklauso nuo diskurso propaguojamų vertybių ir principų. Abi - ir negatyvi, ir pozityvi laisvės priklauso individualiai sričiai. Tačiau tradiciškai negatyvi laisvė yra siejama su liberalizmu. Jos laikymas esant svarbesne ir vienintele laisvės rūšimi rodo liberalizmo idėjų propagavimą.

„Negatyviosios“ laisvės reikšmė glūdi atsakyme į klausimą: „Kurioje srityje subjektui – asmeniui ar grupei – be kitų asmenų įsikišimo turėtų būti leista daryti tai, ką jis sugeba daryti, arba būti tuo, kuo jis gali būti?“ Anot I. Berlin'o, politinė laisvė yra tiesiog sritis, kurioje žmogus gali veikti nekliudomas kitų. Kuo platesnė nesikišimo sritis, tuo platesnė mano laisvė. Savo laisvę ar dalį jos paaukoti galima, jei tai padėtų apsaugoti likusiųjų laisvę.¹ Galima teigti, kad ši laisvės forma pasireiškia išorinėje srityje.

---

¹ Berlin I. 1995. Dvi laisvės sąvokos. // Berlin I. Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją. Vilnius: Amžius. P.275-280.

„Pozityviosios“ laisvės reikšmė glūdi atsakyme į klausimą: „Kas (asmuo ar dalykas) yra kontrolės arba įsikišimo šaltinis, kuris kam nors gali nustatyti daryti tai, o ne kitką, būti tokiam, o ne kitokiam?“² Ši laisvės prasmė yra kilusi iš žmogaus noro būti savo paties šeimininku – noriu veikti skatinamas savo proto ir sąmoningų tikslų, o ne dėl iš išorės veikiančių priežasčių; noriu būti sprendžiantysis, o ne tas, už kurį sprendžia.³ Tokia laisvės forma, nors joje ir yra išorinių – asmens elgesį determinuojančių šaltinių – veiksnių, gali būti suprantama kaip vidinės srities laisvė – asmens apsisprendimas ir veikimas savo nuožiūra arba asmens autonomija.

Giovani Sartori laisves padalina į išorinę – veikimo, nepriklausomybės – arba leidimo, kuri yra negatyvioji, ir vidinę – autonomijos, savirealizacijos, valios – arba sugebėjimo, kuri yra pozityvioji laisvė. Politinė laisvė, anot jo, nėra vidinė; vidinė laisvė yra svarbi priemonė ir *santykine laisvė*, kurios esminis tikslas yra sukurti laisvės padėtį, sąlygas laisvei.⁴ Tokiu suvokimu – politinė laisvė yra sutapatinama su negatyvia laisve. Ši pozicija akcentuoja negatyviosios laisvės svarbą intensyviau negu I. Berlin'o, kuris neneigia pozityvios laisvės buvimo viena iš politinės laisvės formų, tik laiko ją mažiau svarbia.

I. Berlin'as svarbiausia politinės laisvės forma vadina negatyviają laisvę. Tačiau teigia, kad laisvės sąvokos tiek pozityviaja, tiek ir negatyviaja prasme esmė – tai apsigynimas nuo kažko ar kieno nors kišimosi – apsisaugojimas nuo vienokios ar kitokios rūšies įsibrovėlių ar despotų. Bet kartu priduria, kad kiekviena žodžio „laisvė“ interpretacija turi apimti minimumą to, ką jis vadina „negatyviaja“ laisve. Turi būti sritis, kur aš nesu gniuždomas.⁵ Tokiu teiginiu I. Berlin'as pripažįsta, kad abiejų laisvių pagrindas ir siekis yra tas pats – individo saugumas ir pasirinkimo bei veikimo teisė – tik negatyvioji laisvė daugiau susijusi su išorine sritimi, o pozityvioji – su vidine. Abi laisvės koncentruojasi į šias sritis skirtingu mastu ir teikia pirmenybę skirtingiems žmogaus laisvės aspektams.

Galima teigti, kad toks laisvių skyrimas yra pagrįstas nebent teoriniame lygmenyje, nes praktiniame vienodai reikalingos yra ir negatyvioji, ir pozityvioji laisvės. I. Berlin'o teiginys, kad kiekviena žodžio „laisvė“ interpretacija turi apimti minimumą to, ką jis vadina „negatyviaja“ laisve, gali būti pritaikytas kaip reikalingas laisvės kiekis ir jos pamatas kiekvienam žmogui, tačiau nebūti laikomas pagrindine laisvės rūšimi. Žmogaus negatyviosios laisvės samprata negali būti tiesiogiai pritaikyta praktikoje, kadangi yra daug ją ribojančių ir determinuojančių išorinių veiksnių ir apribojimų.

Kad skirtingas laisvių traktavimas yra skirtingo suvokimo ir interpretavimo išdava, pavyzdžiu gali būti ir prieš tai minėtas I. Berlin'o teiginys apie reikalingą laisvės minimumą ir

---

² Berlin I. Dvi laisvės sąvokos. P. 275.

³ Ten pat. P. 285.

⁴ Sartori G. 1987. The Theory of Democracy Revisited. Chatham House Publishers. P. 301.

⁵ Berlin I. Dvi laisvės sąvokos. P. 316-319.

David Held'o teiginys tuo pačiu klausimu. Anot D. Held'o, pamatinės laisvės elementas yra *reali galimybė* įvairiai rinktis ir veikti („pozityvi laisvė“)⁶. Taigi autoriaus požiūriu – priešingu I. Berlin'o - pamatinės laisvės – arba jos minimumo – pagrindas yra pozityvioji laisvė. Dar vienas skirtingo traktavimo pavyzdys gali būti G. Sartori ir J. Raz'o nuomonės pozityvios ir negatyvios laisvių santykio klausimu.

G. Sartori teigia, kad kiekviena specifinės formos laisvė gali sudaryti tik dalinę laisvę, nes ji susijusi tik su specifine problema, kurią bando išspręsti. Labai svarbu yra tai, kad politinė laisvė negali būti apeinama. Mes negalime praeiti pro laisvę negatyviaja prasme, jei norime pasiekti laisvę pozityviaja prasme.⁷ Tai yra suvokimas, kad negatyvioji – vienintelė politinės laisvės forma – yra pagrindas įgyti visas kitas laisvių rūšis.

Galima pateikti ir priešingą nuomonę, jog negatyvi laisvė nėra svarbiausia laisvės forma. Tai yra J. Raz'o nuomonė. Anot Anatolij Pankovskij – Raz'as mano, kad kertinė negatyviosios laisvės prasmė yra ta, jog ji yra būtina pozityviosios sąlyga – sudaro palankias sąlygas išplėsti individo autonomiją. Anot jo, pozityvi laisvė turi „vidinės vertybės statusą“ (yra vertybė savaime), o negatyviajai priskiriama instrumentinė reikšmė. Taigi „neįsikišimas“ yra būtina autonominio veiksmo sąlyga.⁸ Šiuo požiūriu, negatyvioji laisvė yra reikalinga priemonė pasiekti pozityviajai. Tačiau pozityviosios svarbos iškėlimas gali būti vertinamas taip pat tik kaip viena iš interpretacijų.

Ir G. Sartori, ir Raz'as negatyviają laisvę laiko pagrindu pasiekti pozityviajai, tik skirtumas yra tas, kad Sartori negatyvioji laisvė yra pagrindinė ir svarbiausia, o Raz'ui – tik priemonė.

G. Sartori manymu, empiriniame lygmenyje politinę laisvę galima apibrėžti kaip *pasirinkimo laisvę* - politinė laisvė (nepriklausomybė nuo) apsaugo ir leidžia individui pasirinkti.⁹ Tačiau šis pasirinkimas gali būti pritaikomas ir pozityviosios laisvės sričiai, priklausomai nuo vertintojo požiūrio, ir pozityvi laisvė gali būti vadinama reikalingu laisvės pagrindu visoms kitoms laisvės rūšims pasiekti.

Negatyvios laisvės reikšmės akcentavimas – ne tik I. Berlin'o teorijoje, bet ir apskritai - susilaukė nemažai kritikos. Ją kritikavo John Gray'us, visi komunitarinės srovės atstovai, iš kurių bus paminėtas Charles Taylor'o argumentas, bei Alvydas Jokubaitis, kurio pažiūros yra artimos komunitarinei srovei.

Alvydas Jokubaitis kritikuoja individualią laisvę, kuri yra ginama liberalizmo, su jo propaguojama negatyviaja laisve, ir siūlo XX amžiaus pabaigoje atsiradusios komunitarinės srovės pateikiamą bendruomeninės laisvės idėją. Individuali negatyvi laisvė turi daug trūkumų ir yra

⁶ Held. D. 2002. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas. P. 121.

⁷ Sartori G. The Theory of Democracy Revisited. P. 305.

⁸ Pankovskij A. 2008. "Pamatinės" laisvės reprezentacijos agonalaus liberalizmo kontekste. // Politologija. Nr. 4 (52). Vilnius. P. 71.

⁹ Sartori G. The Theory of Democracy Revisited. P. 305.

stipriai bei svariais argumentais kritikuojama komunitarų, kurių mintys ir kritika bus išdėstyta kitame darbo skyriuje. Šiame poskyryje trumpai pateikiamas Ch. Taylor'o argumentas.

Charles Taylor'as kritikuoja negatyviają laisvės sampratą kaip per daug siaurą ir suprastą „hobsiškai“. Jis teigia, kad vienintelė aiški laisvei suteikiama reikšmė yra išorinių kliūčių nebuvimas. Paprastai ši samprata priskiriama negatyviajai laisvei. Tačiau jeigu galvojame apie laisvę, į kurią įeina tai, ką vadiname savirealizacija pagal savo paties suvokimą, tai ir ji taip pat gali būti sutrukdyta vidinių ir išorinių kliūčių. Tad ir pozityviajai laisvei gali būti pritaikytas negatyviajai laisvei priskiriamas bruožas. Kai yra priimamas savirealizacijos požiūris, tada galėjimas daryti ką nori nebegali būti laikomas pakankama buvimo laisvu sąlyga.¹⁰

Net ir G. Sartori atskyrimas *I may* (man yra leidžiama – laisvė leidimas), kuri susijusi su išorine sritimi ir *I can* (aš sugebu – laisvė galėjimas), susijusi su vidine sritimi, ir pirmosios svarbos išskėlimas, gali būti lengvai sukritikuotas. Nepakanka leidimo ką nors daryti iš išorės, jeigu asmuo to nesugeba padaryti. Tokiu atveju, negatyvioji laisvė yra bevertė.

John Gray'us, siekdamas rasti kompromisą tarp negatyvios ir pozityvios laisvių, siūlo laisvės kaip autonomijos idėją. Anot jo, laisvės kaip pasirinkimo galimybių nevaržymo idėja (pozityvi laisvė) siejasi su autonomiško individo – individo, kurio nevaldo kiti, kuris pats save valdo (negatyvi laisvė) – idėja. Autonomijos idealas išreiškia ne žmogaus užsisklendimą savyje ir visuomeninės aplinkos nepaisymą, bet kritiško ir savikritiško žmogaus idėją – žmogaus, kurio ištikimybė visuomenės normoms grindžiama racionalių sprendimu.¹¹

Kritika negatyviajai laisvei gali būti išsakoma ir per ekonominę prizmę, kaip tai padarė J. Gray'us. Jis kritikuoja tokius liberalizmo principus kaip individualizmas su negatyviaja individo laisve, neribojamas kapitalizmas. Negatyvios laisvės principo taikymas ekonomikoje ir liberalistinio spaudimo bei liberalios ekonominės politikos globaliu mastu siekis atvedė prie neigiamų pasekmių. Nors autorius negina socializmo, tačiau ir kapitalizmo dabartinę globalia jo forma nelaiko teisingu bei jį kritikuoja.¹² Pasirodo, jog kuo didesnio individualaus pasirinkimo ir laisvės suteikimas gali turėti ir neigiamų pasekmių bei nebūti geriausia galimybė. Kartu yra kritikuojama pasaulio sutvarkymo ir uniflikavimo pagal amerikietiškas vertybes idėja.

I. Berlin'o pažiūros buvo įtakotos XX amžiaus vidurio totalitarinių režimų atsiradimo, todėl jo negatyviosios laisvės išskėlimas yra pasirinktas subjektyviai. Tačiau daugelio mokslininkų pažiūros taip pat yra įtakotos įvairių kriterijų ir veiksnių, kurie lemia subjektyvumo buvimą jose.

Įvertinant I. Berlin'o teoriją ir jos reikšmę, teigtina, kad joje galima aptikti dviejų rūšių agonumą (konfliktiškumą, nesuderinamumą). Pirma, tai, kad jis siekia suskirstyti laisvę, kuri yra

¹⁰ Taylor Ch. 1997. What's Wrong with Negative Liberty? // Contemporary Political Philosophy: an Anthology. Ed. by Goodin R. E., Pettit Philip. Oxford: Blackwell. P. 419, 420.

¹¹ Gray J. 1992. Liberalizmas. Vilnius: Atviros Lietuvos fondas. P. 66-67.

¹² Gray J. 2006. Apgaulinga viltis: globalaus kapitalizmo iliuzija. Vilnius: Vaga. P. 277-289.

pamatinė vertybė, ir skirtingas jos rūšis laikyti nesuderinamomis, kitaip tariant – pamatinę vertybę manyti esant galimą suskaidyti ir skirtingai traktuoti jos dalis bei kurią nors manyti esant svarbesne. Antra, tai, kad jis siekia savo teorijoje suderinti skirtingus universalizmo ir pliuralizmo principus, kurie iš esmės yra priešingi ir nesuderinami.

Daugeliui liberalių teoretikų I. Berlin'o nubrėžiamas skirtumas tarp pozityvios ir negatyvios laisvės apskritai neatrodo adekvatus. I. Berlin'o oponento Gerald MacCallum'o požiūriu, nesvarbu, ar laisvė nagrinėjama kaip gėris savaime, ar kaip būtina kokio nors kito gėrio sąlyga, – ji figūruoja kaip veiksnys, kuris gali būti traktuojamas kaip visos pamatinės žmogaus teisės ir laisvės. Berlinas siekia pakirsti šią paplitusią liberalios teorijos nuostatą, atkakliai laikydamasis laisvių nesuderinamumo principo. Būtent todėl J. Gray'us I. Berlin'o liberalizmą vadina „agonalium“ – numatančiu pamatinių vertybių tam tikros kultūros arba teorijos ribose nesuderinamumą.¹³

G. MacCallum'as siūlo alternatyvią, I. Berlin'o pateiktai, analizę. Jam laisvė yra geriausiai suprantama kaip triadinis santykis tarp agentų, galimybių ir ribojančių sąlygų, atspindimas schemeje: x yra laisvas (nelaisvas) nuo y daryti arba būti z . Ši laisvės analizė pateikia išvadą, kad visa laisvė yra negatyvi ir pozityvi kartu – laisvė *nuo* ir laisvė *kam*.¹⁴ Tai yra ryškus ir svarus laisvių atskyrimui oponuojančios nuomonės pavyzdys.

Darbo autorei I. Berlin'o kritikų nuomonė, kad laisvė yra viena vertybė ir kad jos diferencijavimas iš esmės nėra reikalingas, yra priimtina. Tačiau toks laisvių diferencijavimas turėjo ir teigiamą poveikį – jis prisidėjo prie pliuralizmo plėtojimo XX amžiaus pabaigoje.

Alvydas Jokubaitis aiškina, kad I. Berlin'o kūryboje susiduria dviejų skirtingų srovių bruožai ir jo liberalizme aptinkamas dviejų skirtingų principų taikymas daro jį agonaliu (konfliktiniu). I. Berlin'as iš Švietimo epochos (kurios siekis žmogaus prigimtį ištiesinti pagal vieną universalų socialinio gyvenimo modelį) nori išsaugoti žmogaus prigimtinės teisės principą, o iš idėjinio romantizmo palikimo – kultūrinio ir moralinio pliuralizmo principą. Būtent romantikai atvėrė kelią šiuolaikiniam pliuralizmui: nėra jokio vieno universalaus ir galutinio visų žmogiškųjų problemų sprendimo būdo.¹⁵ Minėtą agonalumą savo tiriamajame straipsnyje pastebėjo ir A. Pankovskij.

Nors I. Berlin'as išryškino negatyviosios laisvės svarbą, kuri siejama su liberalizmu, tačiau, nebuvo linkęs teorijų suabsoliutinti ir vadovavosi pliuralizmu. Kaip teigia A. Jokubaitis - liberalai, I. Berlin'o nuomone, neturi teisės pretenduoti į galutinį ir tobulą žmogaus problemų sprendimo metodą. I. Berlin'as pasisako prieš bet kokias pastangas liberalizmą paversti pirmąja

¹³ Pankovskij A. "Pamatinės" laisvės reprezentacijos agonalaus liberalizmo kontekste. P. 65.

¹⁴ Knowles D. 2004. Political Philosophy. London: Routledge. P. 82.

¹⁵ Jokubaitis, A. 1995. Filosofas tarp modernybės ir postmodernizmo. // Berlin I. Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją. Vilnius: Amžius. P. 14 - 16.

visuomeninio gyvenimo sutvarkymo filosofija. O ir laisvė yra tik viena iš žmogaus pasaulio vertybių, ir ją dažnai tenka apriboti. Be to, nėra jokios absoliučiai teisingos laisvės sampratos.¹⁶

Taigi teigtina, kad dviejų laisvių skyrimo reikšmė yra pliuralizmo plėtojimas. Nors ir vertino vieną iš šių laisvių labiau, tačiau I. Berlin'as nesiekė jos - ir netgi laisvės vertybės apskritai – suabsoliutinti, pripažindamas pliuralizmo svarbą. Kitame darbo skirsnyje bus tęsiama vertybių pliuralizmo tema ir aptariama politinės laisvės vieta kitų vertybių tarpe.

Pliuralizmo plėtojimas nėra vienintelė negatyvios ir pozityvios laisvių skyrimo reikšmė. Ši problema yra aktuali tolesniam darbo tyrimui ir liberalų – komunitarų ginčui dėl politinės laisvės.

Komunitarų pabrėžiamos į individo pasirinkimą neredukuojamos socialinės vertybės yra sunkiausiai suderinamos su liberalų iškeliamą „negatyvia“ laisve, kuriai turi nebūti vien tik išorinių kliūčių mūsų veiksams. Ne mažiau reikšmingą Ch. Taylor'as teigia esant „pozityviają“ laisvę, susijusią su moraliniais individualios laisvės realizavimą įprasminančiais tikslais. Komunitarizmo ir liberalizmo priešpriešos esmę, regis, ir sudaro ginčas dėl šitų dviejų laisvės koncepcijų.¹⁷ Jeigu vadovautumėmės šiuo A. Jokubaičio teiginiu, būtų galima dar kartą pagrįsti prielaidą, kad bet kokie vertinimų skirtumai yra nulemti skirtingo sąvokų traktavimo, požiūrio į jas ir prioritetų joms teikimo. Dėl to ir kyla nesutarimai. Apie tai bus rašoma kituose darbo skyriuose.

Šiame darbo skirsnyje buvo pateikiami argumentai, kuriais remiantis galima daryti prielaidą, kad politinės laisvės traktavimas yra subjektyvus dalykas. Politinė laisvė yra sudėtingai apibrėžiama vertybė, todėl ir iššaukianti definicijų gausą, iš kurių visos yra nulemtos vienokių ar kitokių subjektyvių kriterijų ir aplinkybių, skirtingų paradigmu propaguojamų vertybių. Įvairių nuomonių egzistavimas neleidžia manyti vieną iš jų esant absoliučiai teisingą.

Galima daryti prielaidą – kaip vieną iš galimų interpretacijų – kad politinę laisvę sudaro du lygiaverčiai segmentai – negatyvi ir pozityvi laisvės. Vieno iš šių segmentų hiperbolizavimas, idealizavimas suponuoja kito segmento nuvertinimą, o tai savo ruožtu numato politinės laisvės nepilnavertiškumo refleksiją. Padalinus į dvi dalis vieną vertybę ir primetus būtinybę rinktis vieną iš jų, yra ignoruojama politinės laisvės vienovė. Tokiu būdu darbo autorės nuomonė sutampa su I. Berlin'o idėjų ir laisvių skyrimo kritikų pozicija. Taip pat, liberalizmo vertinama negatyvi politinė laisvė nėra pakankama individui, tai yra tik viena laisvės dalis. Todėl vienos iš laisvės dalių pasirinkimas yra ribotas.

Be šio politinės laisvės suskaidymo ir savotiško pliuralizmo, galima pateikti ir daug kitų pliuralizmo sistemų, kuriose yra įkomponuota politinės laisvės vertybė.

---

¹⁶ Jokubaitis. A. Filosofas tarp modernybės ir postmodernizmo. P. 18.

¹⁷ Jokubaitis A. 1996. Taylora komunitarizmas. // Taylor Ch. Autentiškumo etika. Vilnius: Aidai. P. 20.

1.2. Politinės laisvės invariantiškumas ir kontroversijos vertybių pliuralizmo kontekste

Pliuralizmas yra vienas svarbiausių šiandieninio pasaulio bruožų. Vertybių pliuralizmas, prasidėjęs XVI amžiuje, įgalina tiek žmones praktiniame gyvenime, tiek mokslininkus teoriniame, rinktis tas vertybes, kurias siekiame turėti arba propaguoti. Šiame darbo skirsnyje bus pateikiamas trijų autorių – Isaiah Berlin'o, John Rawls'o ir John Gray'aus - pliuralizmo fenomeno suvokimas, politinės laisvės vieta kitų vertybių tarpe ir kitos – ne politinės – laisvės rūšys.

I. Berlin'as pliuralizmą sieja su žmogaus laisve rinktis ir tai laiko nenuginčijama žmogaus teise. Anot jo, pliuralizmas pripažįsta faktą, jog egzistuoja daugybė žmonių tikslų, iš kurių ne visi bendramačiai ir kurie nuolatos vienas su kitu konkuruoja. Manyti, kad visos vertybės gali būti išdėstytos vienoje skalėje ir kad paprasčiausiai išsižiūrėjus galima nustatyti aukščiausiąją iš jų, reiškia iškreipti mūsų žinomą tiesą, kad visi žmonės yra laisvi subjektai. Žmonės renkasi iš galutinių vertybių; jie renkasi taip, o ne kitaip, nes jų gyvenimą ir mąstyseną sąlygoja pamatinės moralinės kategorijos ir sąvokos, kurios yra jų būties, mąstymo ir jų tapatybės pajautimo dalis; dalis to, kas juos daro žmonėmis.¹⁸

I. Berlin'as teigia, kad žmogaus ar žmonių laisvės gyventi taip, kaip jie trokšta, mastas turi būti derinamas su daugelio kitų vertybių, iš kurių galbūt akivaizdžiausios yra lygybė, teisingumas, laimė, saugumas ar viešoji tvarka, reikalavimais.¹⁹ Taigi I. Berlin'as laisvės nelaiko absoliučia ir svarbiausia vertybe, ją reikia derinti su kitomis taip pat svarbiomis vertybėmis. Jos nekonkuruoja, jeigu yra suvokiamas jų prioritetiškumas, derinimo svarba ir randami būdai tai padaryti.

J. Rawls'as pripažįsta „protingo pliuralizmo“ būtinumą. Anot jo, politinis liberalizmas pripažįsta visuminių doktrinų pliuralizmo faktą. Gerai tvarkomoje visuomenėje socialinės vienybės esmę nusako stabilus protingų visuminių doktrinų susikertantis sutarimas.²⁰ Doktrina, kuria vadovaujasi protingas asmuo, tėra viena iš daugelio protingų doktrinų. Protingumo idėja nereikalauja, kad visi pripažintų kurią nors vieną. Tie, kurie primygtinai teigia savo doktrinos tiesą, sprendžiant pamatines politines problemas, kitiems paprasčiausiai atrodo kaip tie, kurie, pasinaudodami politine galia, siekia savo pažiūras primesti visiems.²¹ Protingas pliuralizmas yra laisvo naudojimosi žmogiškuoju protu laisvės sąlygomis rezultatas.²² Tačiau autorius lieka ištikimas

¹⁸ Berlin I. Dvi laisvės sąvokos. P.331.

¹⁹ Ten pat. P.329.

²⁰ Rawls J. 2002. Politinis liberalizmas. Vilnius: Eugrimas. P. 94.

²¹ Ten pat. P. 108-109.

²² Ten pat. P. 181.

liberalizmui ir teigia, kad protingo pliuralizmo faktas yra neišvengiamas viešosios kultūros bruožas liberalių institucijų sąlygomis.²³

J. Gray'us teigia, kad pliuralistinė politinė santvarka gali nutolti nuo liberalios pilietinės visuomenės centrinių institucijų esminiais bruožais. Tokiai tvarkai nereikia individualistinės teisinės tvarkos, kurioje asmenys yra pirminiai teisių nešėjai, savininkai. Pagrindinis teisių (ir pareigų) nešėjas pliuralistinėje politinėje santvarkoje turi būti bendruomenės, arba bendruomeniniai gyvenimo būdai, ne individai.²⁴ J. Gray'aus nuomone, pliuralistinės politinės santvarkos grindimas liberalizmo principais nėra būtina ar teisingausia galimybė. Taip pat konstatuojama vertybinio pliuralizmo grėsmė liberalizmo monopolijai.

Yra vertybių, kurios kartu/greta egzistuoti negali, tačiau nemaža dalis jų koegzistuoja taikiai ir vienos vertybės svarba nebūtinai sumažina kitos, vienodai reikalingos, vertybės svarbą. Todėl ir (politinei) laisvei kitos vertybės nebūtinai kelia konkurenciją ar ją nugali kaip svarbesnės. Tai priklauso nuo tų vertybių svarbos ir konteksto, kuriame jos pateikiamos.

Dėl egzistuojančios vertybių gausos, šiame poskyryje bus pateikiamas iššūkis laisvei ir jos santykis su viena vertybe – lygybe. Būtent lygybė yra didžiausia konkurentė politinei laisvei. Ji – sunkiau užtikrinama ir labiau siekiama vertybė. Tačiau jos yra susijusios ir gali koegzistuoti kartu kaip bendros individų gerovės užtikrinimo komponentai.

David Held'as siūlo demokratinės autonomijos principą, kuris įgalintų siekti kuo didesnės individų lygybės ir laisvės užtikrinimo. Demokratinės autonomijos modelis koncentruojasi į principą, kad negalima suteikti laisvės kai kuriems individams kitų sąskaita, kai tie kiti dažnai būna piliečių dauguma ar reikšminga mažuma. Jeigu ryžtamasi įgyvendinti autonomijos principą, tai kai kurie žmonės nebeturės galimybių, pavyzdžiui, kaupti milžiniškus nereguliuojamus išteklius ar siekti karjeros kitų sąskaita. Autonomijos principo įgyvendinimas galėtų sukurti galimybę rasti daugeliui ir įvairių galimybių visiems.²⁵ Tai būtų lygybės ir laisvės įgyvendinimo vienu metu siekio pavyzdys.

Toks požiūris yra priešingas Robert Nozick'o istorinio teisingumo, pateisinančio istoriškai susiklosčiusios (ne)lygybės kiekį ir mastą, principui. Anot jo, jeigu egzistuojantys turto pasiskirstymo faktai kilo teisėto proceso eigoje, tai jie yra teisėti.²⁶ Niekas neturi teisės į tai, ką realizuojant būtina naudotis tam tikrais daiktais ar veiksmais, nuosavybės teise priklausančiais

²³ Rawls J. Politinis liberalizmas. P. 168.

²⁴ Gray J. 2002. From Post-liberalism to Pluralism. // Liberalism. Critical Concepts in Political Theory. Ed. by Smith G. W. London: Routledge. [Žiūrėta 2010 04 24.] Internetinė prieiga: (<http://books.google.com/books?id=HOH22olJkQoC&pg=PA27&dq=From+Post-liberalism+to+Pluralism&hl=lt&cd=1#v=onepage&q=From%20Post-liberalism%20to%20Pluralism&f=false>) P. 34.

²⁵ Held. D. Demokratijos modeliai. P. 376-377.

²⁶ Nozick R. 2003. Anarchija, valstybė ir utopija. Vilnius: Eugrimas. P. 246.

kitiems žmonėms.²⁷ Taigi R. Nozick'as nesiekia suvienodinti galimybių lygybės visiems, manydamas, kad šis procesas ir (ne)lygybė yra savaiminiai reiškiniai.

Skirtingos nuomonės egzistuoja net ir liberalizmo teoretikų tarpe – nors reikia pažymėti, kad skirtingų atmainų. Tiek libertaras R. Nozick'as, tiek liberalas egalitaras J. Rawls'as, laisvės ir lygybės santykį ir jų reikalingumo mastą suvokia skirtingai. Šias vertybes jie sieja su dar viena vertybe – teisingumu. R. Nozick'as – su istoriškai susiklosčiusiu, o J. Rawls'as – socialiniu teisingumu. Nozick'as siekia minimalios valstybės ir kuo didesnės individų laisvės užtikrinimo, todėl galima ir tam tikra „natūrali“ nelygybė. Priešingai, Rawls'as, siekia įgyvendinti kuo didesnę lygybę ir šiam tikslui pateisina valstybės reguliacinį ir paskirstomąjį vaidmenį. Egzistuojančią socialinę ir ekonominę nelygybę reguliuojanti politinė teisingumo koncepcija negali implikuoti reikalavimo: kiekvienam pagal jo politinę vertę²⁸. Abiem atvejais yra koncentruojamasi į individo gerovę, tačiau vertybės, reikalingos jos įgyvendinimui, yra suvokiamos skirtingai.

Taip pat svarbus yra ekonominės laisvės ir lygybės veiksny. Būtent šis veiksny yra vienas iš pagrindinių libertarų dėmesio centrų, vienas iš pamatinių jų idėjas apie individo laisvę įtakojančių veiksnių. Jau žemiau pateikiamoje pastraipoje galima matyti ekonominio faktoriaus svarbą individų laisvei, taip pat sudėtingą laisvės ir lygybės suderinamumą, ypač – ekonominiu klausimu. Kitame darbo skyriuje bus plačiau nagrinėjamas šis libertarams „jautrus“ klausimas ir jo įtaka pastarųjų idėjoms.

Jan Naverson'as analizuoja ekonominės laisvės ir ekonominės lygybės suderinamumo problemą ir prieina išvadą, kad jos yra akivaizdžiai nesuderinamos kaip socialinių reikalavimų paketai.²⁹ Jis teigia, kad, viena vertus, laisvė ekonomikos srityje yra suderinama su ryškia nelygybe. Net ir tada, kai žmonės startuoja turėdami po lygiai, bet laisvai naudojami šiais ištekliais, po tam tikro laiko vieni pasirodys turį daugiau negu kiti. Kita vertus, teigtina, jog laisvoji rinka nėra laisva: visuomenė, kurioje būtų naudojama maksimaliai lygia laisve, negalėtų būti tokia, kurioje žmonių pajamos būtų skirtingos, nes kuo daugiau jūs turite galios, tuo mažiau kiti turi laisvės. Todėl siekiant maksimaliai sulyginti laisvę, reikia maksimaliai *sulyginti* pajamas.³⁰

Egzistuoja dar vienas laisvių įvairovę bei pliuralizmą atskleidžiantis aspektas – kitos – ne politinės – laisvės rūšys. Pliuralizmas įgalina ne tik rinktis iš daugelio skirtingų vertybių, bet ir matyti daug vienos vertybės rūšių. Laisvės porūšių yra daug ir jų įvairovė nepaneigiama, o politinė laisvė yra viena iš jų.

---

²⁷ Nozick R. Anarchija, valstybė ir utopija. P. 252.

²⁸ Rawls J. Politinis liberalizmas. P. 126.

²⁹ Naverson J. 1998. Lygybė prieš laisvę: nauda ir laisvė. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 262.

³⁰ Ten pat. P. 281-282.

Dudley Knowles'as įvardija tradicines, liberalizmo ginamas, laisves – žodžio ir meninės veiklos laisvė, religijos laisvė, laisvė užsiimti darbu savo pasirinkimu, ir laisvė dalyvauti politinių sprendimų procedūrose.³¹

J. Rawls'as, teigdamas, kad įvairios laisvės rūšys neišvengiamai konkuruoja tarpusavyje, pateikia jų suderinamumo schemą. Anot jo, svarbiausios yra lygios politinės laisvės ir minties laisvė. Šioms pamatinėms laisvėms reikia vienokio ar kitokio atstovaujamosios demokratijos režimo, taip pat garantuotos politinio žodžio, spaudos, susirinkimų laisvės. Sąžinės laisvė ir asociacijų laisvė būtina tam, kad piliečiai galėtų visapusiškai ir sąmoningai naudotis svarstančiojo proto galiomis formuluodami, koreguodami ir realizuodami gėrio visam savo gyvenimui sampratą. Likusios (ir palaikančios) pamatinės laisvės – asmens laisvė ir neliečiamybė, taip pat tos teisės ir laisvės, kurias nusako teisės viršenybė, gali būti suvoktos kaip būtinos tam, kad anksčiau išvardintos pamatinės laisvės būtų deramai garantuotos.³² Taigi visos laisvės yra svarbios ir susijusios vardan didžiausios bendros individų laisvės užtikrinimo.

Taip pat J. Rawls'as teigia, kad visų pirma mes turime suvokti, jog pamatinės laisvės privalo būti vertinamos kaip visuma, kaip viena sistema. Vienos tokios laisvės vertė paprastai priklauso nuo kitų laisvių reikalavimo ir sąlygų. Laisvės analizavimas kaip sąvokos – negatyvi, pozityvi – Rawls'ui nėra priimtinas. Anot jo, tai neapibrėžia laisvės esmės, kuri yra ir susijusi su faktiniu žmonių lygios laisvės turėjimu.³³

Politinės laisvės invariantiškumas atsiskleidžia egzistuojančių jos traktavimo galimybių gausoje. Ši gausa būtent ir yra tai, kas skatina kritiškai vertinti įvairias laisvės sampratas ir jų pretendavimą į vienintelę ir teisingą laisvės formą. Priklausomai nuo pasirenkamos (politinės) laisvės sampratos, yra projektuojamas jos ryšys su kitomis vertybėmis, interpretuojamas laisvės vaidmuo įvairiose teorijose, kurios tarpusavyje gali esmingai skirtis. Šių interpretacijų skirtingumas ir gausa suponuoja požiūrį į politinę laisvę kaip kontraversišką vertybę. Kitame skyriuje bus analizuojamos prieštarinčiausias laisvės vaizdą sudarančios individuali ir bendruomeninė laisvės sampratos.

---

³¹ Knowles D. Political Philosophy. P. 71.

³² Rawls J. Politinis liberalizmas. P. 349.

³³ Rawls J. 1999. A Theory of Justice. Revisited Edition. Oxford University Press. [Žiūrėta 2010 03 04]. Prieiga per internetą: (http://books.google.com/books?id=b7GZr5Btp30C&printsec=frontcover&dq=a+a+theory+of+justice&hl=lt&source=gb_s_r&cad=3#v=onepage&q=&f=false). P. 176-179.

2. INDIVIDIDO IR BENDRUOMENINĖS LAISVIŲ KONFRONTACIJA

Komunitarizmo atstovai pateikia atsvarą individualiai negatyviajai laisvės formai. Jų bendruomeninės laisvės sampratai artimesnė yra pozityvioji laisvė, įgyvendinama bendruomenės mastu. Šios dvi laisvės sampratos yra kardinaliai skirtingos ir tai yra ryškiausias politinės laisvės reiškinių akcentas XX amžiaus pabaigoje ir amžių sandūroje.

Ralf Dahrendorf'as, analizuodamas XX amžiaus pasaulyje išryškėjusią socialinio aprūpinimo nelygybę, susieja ją su nevienodos žmonių laisvės turėjimu. Antagonizmą autorius įvardija kaip konfliktą tarp gerovės ir pilietiškumo, arba konfliktą tarp aprūpinimo ir teisių suteikimo³⁴. Tai galima įvardinti kaip liberalios ir komunitarinės paradigmos siūlomų principų koliziją. Tačiau būtent šį skirtingų požiūrių egzistavimą ir konfliktą tarp jų bei pasirinkimo galimybę ir pokyčius jis laiko mūsų laisve. Laisvės politika, anot Dahrendorf'o, yra politika gyventi su konfliktu³⁵. Šiame skyriuje bus analizuojamos individuali ir bendruomeninė laisvės sampratos, siekiant nustatyti jų prieštaravimus ir skirtumus.

2. 1. Liberalioji laisvės samprata XX a. politinėje filosofijoje

Šiandien vyraujantis liberalizmas yra neįsivaizduojamas be individualios laisvės, kuri yra suprantama negatyvios laisvės forma. Tai būdinga ir libertarizmui, ir egalitariniam liberalizmui. Jeigu galima teigti, kad libertarizmo atstovams individo laisvė yra svarbiausia vertybė, tai egalitarai šią poziciją dalina dviem – individo laisvės ir lygybės vertybėms. Apie tai bus rašoma šiame darbo skirsnyje.

2.1.1. Libertarizmas: absoliuti individo laisvės viršenybė

Libertarizmo atsiradimas yra įtakotas pastebimos liberalizmo slinkties link kolektyvizmo. Algirdas Degutis teigia, kad jeigu klasikiniai liberalai daugiausia vadovavosi griežto individualizmo principais, tai naujieji liberalai vis labiau artėjo prie kolektyvizmo doktrinų, pamažu išsižadėdami kai kurių esminių klasikinių principų.³⁶ Po radikalių kolektyvizmo eksperimentų Rusijoje ir Vokietijoje slinktis kolektyvizmo link pasaulyje sulėtėjo. Vienu ryškiausių individualistinio liberalizmo atgimimo ženklų tapo Robert Nozick'o knygos *Anarchija, valstybė ir utopija* (1974) pasirodymas, kurioje remiamasi „prigimtinės teisės“ prielaida, jog kiekvienas

³⁴ Dahrendorf R. 1996. Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvės politiką. Vilnius: Pradai. P. 15.

³⁵ Ten pat. 10.

³⁶ Degutis. A. 1998. Individualizmas ir visuomeninė tvarka. Vilnius: Eugrimas. P. 15.

individas yra savo paties savininkas. Ji iškart tapo atsvara J. Rawls'o *Teisingumo teorijai*, beveik kanonizavusiai globos valstybės bei valstybinio intervencionizmo idėjas. Libertarizmas, kaip teorinė doktrina, mėgina griauti įsitikinimus ir argumentus, kuriais remiasi kolektyvistinės doktrinos, kartodamas, performuluodamas, radikalizuodamas ir taisydamas klasikinio liberalizmo kontrargumentus ir kartu siūlydamas alternatyvią visuomeninių santykių viziją.³⁷

Pagrindinis klausimas, į kurį stengiasi atsakyti libertarai, yra – kokios funkcijos teisėtai priklauso valdžiai. Galima išskirti dvi pagrindines libertarizmo atšakas, iš kurių kiekviena turi radikalų atsakymą – anarchistus ir miniarchistus. Pirmieji yra radikalesni, bet kokią valdžią laiko neteisėta. Antrieji mano, kad valdžia gali teikti apsaugą, sutarčių saugą, nacionalinę gynybą, bet nieko daugiau. Anarchistams nepriimtinas net valstybės kaip „naktinio sargo“ modelis.³⁸ Darbe bus pateikiamos ir analizuojamos miniarchistų idėjos, jų individo laisvės suvokimas.

Poskyryje siekiama išsiaiškinti, kodėl libertarizmo teoretikų individuali laisvė yra suvokiama kaip tikroji (politinė?) laisvė ir kokie iš to einantys jų siūlymai realaus gyvenimo valstybinei sąrangai? Ar individo teisių užtikrinimas lemia jo politinę laisvę? Libertarai suvokia, kad taip, nes tai yra priešinga kolektyvistinių valstybinių ir visuomeninių sąrangų principams, kuriose individai turi mažiau teisių taigi ir politinės laisvės. Ar libertarinė individuali laisvė yra politinė laisvė?

Dėl pagrįstai kylančios abejonės, kol ji nebus paneigta arba patvirtinta, šiame darbo poskyryje bus vartojama ne „politinės laisvės“, o „laisvės“ sąvoka. Daroma prielaida, jog besąlygiškas libertarų individualios laisvės išaukštinimas iš pastarosios „išgarina“ politiškumą.

Vienas iš veiksnių, įtakančių libertarų laisvės sampratą, yra ekonominio determinizmo faktorius ir jo reikšmė individo laisvei. Libertarų suvokimu, žmogus yra laisvas turėdamas teisę į privačią nuosavybę arba būdamas ekonomiškai nepriklausomas. Ekonominė individo laisvė suponuoja ir jo politinę laisvę. Toliau bus pateikiami libertarų argumentai.

Jau ankstyvojoje savo kūryboje Friedrich August von Hayek'as kritikuoja socialistinę santvarką, kurioje individai nėra pakankamai laisvi. Individų grupė – bendruomenė, kolektyvas - ar valstybė neturi teisės primesti savo valios kitiems individams. Todėl svarbiausia – užtikrinti visokeriopą individų laisvę ir pasirinkimo galimybę visose srityse. *Kelyje į vergovę* (1944) F. Hayek'as teigia, kad mes vis labiau išsižadame tos laisvės ekonominiuose reikaluose, be kurios praeityje niekada neegzistavo asmeninė ir politinė laisvė; svarbiausia yra pagarba individualiam žmogui, pripažinimas jo paties pažiūrų ir skonių prioriteto jam priklausančioje srityje bei įsitikinimas, kad žmonės turi plėtoti savo individualius sugebėjimus ir polinkius³⁹.

³⁷ Degutis. A. Individualizmas ir visuomeninė tvarka. P. 39-42.

³⁸ Politinės minties enciklopedija. 2005. Sud. Miller D. Vilnius: Mintis. P. 309.

³⁹ Hayek F. A. Von. 1991. *Kelias į vergovę*. Vilnius: Mintis. P. 37 - 38.

Socializmas ėmė švaistytis „naujosios laisvės“ pažadais – esą jis atnešias „ekonominę laisvę“, be kurios jau įgytoji politinė laisvė esanti „bevertė“. Tik socializmas esą galės pabaigti amžius trukusią kovą už laisvę, kurioje politinės laisvės pasiekimas buvęs tik pirmas žingsnis.⁴⁰ Tokius socializmo „pažadus“ - „tikrosios“ – ekonominės – laisvės pasiekimą, F. Hayek‘as įvardija kaip jo įsivyravimo ir populiarumo priežastį. Tačiau tai veda į politinės laisvės praradimą.

Rinkos monopolizacijos padariniai reiškiasi ne tik ekonominiame visuomenės gyvenime, bet ir visame viešame gyvenime. Monopolijos tikslas – grąžinti visuomenę prie luominės santvarkos, kur individo gerovė priklauso ne nuo jo paslaugų kokiam nors kitam individui, bet tik nuo luomo išsikovotos valstybinės privilegijos. Individas netenka galimybės, kaip laisvos rinkos sąlygomis, pakreipti savo pastangas jam palankiausia linkme. Galiausiai įsiviešpatauja totalitarinė tvarka, kur politinė valdžia tampa nesaistomai laisva savo valdinių laisvės sąskaita.⁴¹ Taip laisvė yra prarandama per ekonominę santvarką, vedančią į visa apimančią totalitarizmą. Individo teisę ir laisvę siekti savo gerovės individualiai ir ribojant valdžios įsikišimo ribas, F. Hayek‘as dėsto ir vėlesniuose darbuose.

Tačiau ir nuosavybės turėjimo teisės turi tam tikras taisykles, reikalingas atsižvelgti į kitus individus. Iš pagarbos autonomijai visuomenė privalo netrukdyti laisvai naudotis individualiomis teisėmis. Autonomija neatsiejama nuo pasirinkimo laisvės, o laisvei rinktis yra būtina saugių galimybių rinktis erdvė. Taigi teisės reikalingos tam, kad būtų apsaugota ta sritis, kurioje individas laisvai renkasi. Bet kaip tiksliai nubrėžti laisvo individo veiklos ribą? Kada galime sakyti, jog asmuo teisėtai valdo savo nuosavybę? Tai nurodo istorinis principas, kuris skelbia, kad paskirstymo teisingumas priklauso nuo to, kaip jis atsirado. Paskirstymas būna teisingas tada, kai jis atliekamas tokiais žingsniais, kad niekada nebūna pažeidžiamos kieno nors teisės.⁴²

Kad ir kokia svarbi būtų individo ekonominės nepriklausomybės reikšmė jo laisvei, tačiau nevaržoma individų ekonominė laisvė gali suponuoti tokį neigiamą padarinį kaip didelė individų ekonominė, ir iš jos sekanti, socialinė nelygybė.

Didelė ekonominio determinizmo faktoriaus reikšmė libertarų idėjoms įgalina matyti libertarų teikiamą prioritetą laisvei prieš lygybę. Teigtina, jog tai yra pernelyg kraštutinė pozicija, siekis paneigti bet kokius kolektyvizmui artimus principus. Lygybės siekis libertarų yra vertinamas kaip potencialus individų laisvės ribojimas.

Įstatymo viršenybės svarba yra susiejama ir su kolektyvinių santvarkų kritika. Lygybė prieš įstatymą ir materialinė lygybė ne tik skiriasi, bet ir prieštarauja viena kitai. Galime įgyvendinti tik vieną iš šių lygybių, bet ne abi drauge. Lygybė prieš įstatymą – jos reikalauja laisvė – sukuria

⁴⁰ Hayek F. A. Von. Kelias į vergovę. P. 52.

⁴¹ Degutis A. 1991. „Kelias į vergovę“: Frydricho Fon Hajeko įspėjimas. // Hayek F. A. Von. Kelias į vergovę. Vilnius: Mintis. P. 11 - 13.

⁴² Kis J. 1998. Įvadas. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis J. Vilnius: Pradai. P. 27, 29-30.

materialinę nelygybę. Troškimas suvienodinti žmonių padėtį negali būti pripažįstamas laisvoje visuomenėje.⁴³

Dar vienas, libertarams svarbus, veiksnys, padedantis užtikrinti laisvę individams, be ekonominės nepriklausomybės plėtos, yra valstybės ir valdžios galios ribojimas, taigi ir politinės srities mažinimas individo gyvenime. Svarbi yra įstatymų funkcija ir valstybės kompetencijos sričių siaurinimas iki minimalios valstybės. Daugiau asmens privatumo ir teisių – daugiau laisvės.

Laisvės padėtis, kai visi gali naudotis savo žiniomis savo pačių labui, privalėdami paklusti tik bendroms teisingo elgesio taisyklėms, visiems sudaro geriausias savo tikslų įgyvendinimo sąlygas; tokia padėtis gali būti pasiekta ir išlaikyta tik tuomet, jeigu bet kurios valdžios, tai pat ir daugumos, prievartinė galia bus ribojama bendrais visuomenės pripažintais principais. Laisvė yra tokia būklė, kai kiekvienas gali naudotis savo žiniomis savo tikslams.⁴⁴

F. Hayek'o indėlis į libertarizmą neapsiriboja vien socializmo kritika ir individo laisvės iškelimu. Didelę įtaką libertarams padarė jo pateikta įstatymo viršenybės principo interpretacija. F. Hayek'o iškeliamą teisės svarbą yra viena iš Ralf Dahrendorf'o įvardintų modernaus socialinio konflikto pusių – teisių suteikimas – kuri yra liberaliosios paradigmos teoretikų iškeliamas dalykas.

Teisė tarnauja visuomenei, t. y. tarpasmeninių santykių tvarkai palaikyti; tad asmens veiksmai, kurie nekliudo kitų, neturi būti teisinės kontrolės objektas. Taisyklės turi palikti pasirinkimo laisvę individui, siekiančiam savo tikslų. Tokios taisyklės turi apsiriboti veiksmų, galinčių padaryti žalą kitiems, draudimu.⁴⁵

Kad Vakarų civilizacijos ateitis būtų pakenčiama, reikėjo, jog socialistiniai idealai būtų atmesti ir jog būtų sugrįžta į apleistą klasikinio liberalizmo kelią – apribotos valdžios ir įstatymo viršenybės kelią⁴⁶. Taigi individai yra laisvi elgtis pagal savo poreikius ir interesus, nėra ribojama jų padėtis ekonominėje sferoje, kas prilygtų jų laisvės varžymui, tačiau turi elgtis nepažeisdami kitų individų laisvės visuotinai nustatytų taisyklių ribose. Įstatymo viršenybės principas reiškia ne individų laisvės apribojimą, o bendros tvarkos palaikymą ir apsaugą nuo žalos bei nuo per didelio valdžios įsigalėjimo įvairiose srityse, t. y. nuo to, kas riboja individų laisvę.

Algirdas Degutis, aiškindamas F. Hayek'o pasaulėžiūrą ir individo pozicijų iškelimą, teigia, jog Hayek'ui visų socialinių reiškinių ir institucijų aiškinimo ir vertinimo pagrindas yra individualus asmuo su savo individualiais siekiais ir įsitikinimais. Nėra kolektyvinių subjektų, yra tik individualūs subjektai – net jeigu juos jungia įvairūs visuomeniniai ryšiai.⁴⁷

⁴³ Hayek F. A. Von. 1998. Lygybė, vertė ir nuopelnas. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 109-129.

⁴⁴ Hayek F. A. Von. 1998. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T 1: Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas. P. 91 - 92.

⁴⁵ Hayek F. A. Von. 1998. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T 2: Socialinio teisingumo miržas. Vilnius: Eugrimas. P. 87, 62.

⁴⁶ Gray J. Liberalizmas. P. 46.

⁴⁷ Degutis A. 1998. Friedrichas Hayekas ir spontaninė visuomenės tvarka. // Hayek F. A. Von. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T 1: Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas. P. 216.

Robert Nozick'as gina "minimalios valstybės" idėją. Individo laisvė jam yra didžiausia vertybė ir bet koks ryškesnis valstybės kišimasis yra vertinamas kaip laisvės pažeidimas. Idėjai, kad valstybė riboja individų laisvę, kaip kontr - argumentą pateikia J. Locke'o teoriją, jog valstybė atsiranda savaime - iš anarchijos, todėl ji nėra prievartinis darinys. Kitai savo tezei, jog jokia platesnių galių valstybė nėra pateisinama, jis priešpastato J. Rawls'o paskirstomojo teisingumo teoriją, anot kurios platesnių galių valstybė yra reikalinga. Tačiau nors savo ginamoms tezėms ir stengiasi pateikti kontr - tezes ir argumentus, kad jo skelbiamos idėjos būtų pateikiamos kuo objektyviau, galiausiai prisipažįsta neabejojantis minimalios valstybės modelio teisingumu.

R. Nozick'as teigia, jog pagrindinė jo idėjų išvada yra ta, jog minimali valstybė, apsiribojanti siauromis gynimo nuo prievartos, vagystės, apgaulės, sutarčių netesėjimo ir t. t. funkcijomis, yra pateisinama; bet kokia platesnių galių valstybė žėistų individų teisę nebūti prievartaujamiems ir todėl būtų neteisėta; minimali valstybė yra ne tik teisinga, bet ir patraukli. Iš čia seka išvada, jog valstybei neleistina savo prievartinį aparatą naudoti tam, kad vieni piliečiai padėtų kitiems arba drausti tą žmonių veiklą, kuria jie siekia *savo pačių* gerovės arba saugumo.⁴⁸

Nors, anot libertarų, valstybės galių ribojimas praplečia individų laisvės ribas, tačiau tai gali suponuoti ir neigiamus padarinius, tokius kaip anarchija ar suirutė.

Kad ir kaip libertarai vengtų valstybės kišimosi ir įvairių gėrybių paskirstymo, pastarojo visiškai atsisakyti negali. Valstybinis paskirstymas yra reikalingas. Nors paskirstymas yra minimalus (gynybinių paslaugų), tačiau jo poreikis rodo, kad valstybės paskirstomoji ir vykdomoji funkcijos yra reikalingos ir nebūtinai riboja individų laisvę. Anksčiau minėtas ekonominio paskirstymo atsisakymas gali būti vertinamas kaip pernelyg didelis kraštutinumas.

R. Nozick'as teigia, kad visa perskirstomoji – „socialiai orientuota“ valstybės veikla yra *neteisėta*. Kadangi visa valstybės veikla turi perskirstymo elementų, iš čia išplaukia, jog pati valstybė yra *neteisėta* institucija. Tačiau, taip išibėgėjęs autorius po to vis dėlto mėgina – išties gana išradingai – legitimizuoti minimalią valstybę.⁴⁹

R. Nozick'as, oponuodamas paskirstomojo teisingumo ir globos valstybės idėjoms, bei akcentuodamas minimalios valstybės idėją, po ilgų svarstymų padarė išvadą, kad visiškai atsisakyti valstybinio paskirstymo yra neįmanoma. Anot jo, visuotinai teikiant gynybines paslaugas, atsiranda tas „perskirstymas“, kuris ją [valstybę] apibrėžia kaip minimalią valstybę⁵⁰.

Galbūt R. Nozick'o idėjos atrodo ginčytinos, tačiau dauguma mokslininkų sutinka, kad tai buvo rimta atsvara J. Rawls'o teisingumo teorijai ir turėjo didelę įtaką intelektualų nuomonei įteisinant klasikinės liberalias idėjas tarp profesionalių filosofų. R. Nozick'as pasiūlė, kad minimalios valstybės institucijos būtų laikomos pagrindu liberalios metautopijos – politinės

⁴⁸ Nozick R. Anarchija, valstybė ir utopija P. 9.

⁴⁹ Degutis. A. Individualizmas ir visuomeninė tvarka. P. 41.

⁵⁰ Nozick R. Anarchija, valstybė ir utopija. P. 67-68.

santvarkos, kurioje individai galėtų kartu mėginti praktiškai įgyvendinti savo atskiras ir skirtingas utopines vizijas.⁵¹

Libertarizmo atstovai propaguoja individualią laisvę. Pirma, tai buvo atsakas į kolektyvistines valstybės ir visuomenės organizavimo formas, ribojusias individo laisvę per ekonominius suvaržymus. Po to buvo pateiktas įstatymo viršenybės principas, ribojantis valdžios galias ir galiausiai sukurtas minimalios valstybės modelis, visiškai užtikrinantis individualią laisvę. Visos priemonės yra skirtos individo laisvės užtikrinimui, kuri libertarams yra svarbiausia vertybė. Bet koks platesnis valstybės kišimasis, net ir socialinių gėrybių paskirstymas, yra laikomas neteisėtu.

Libertarai siekia suteikti individams teisių daugelyje sričių, kuriomis disponuodami jie įgyja ir naudojami individualia laisve. Iškilusi abejonė dėl libertarų individualios laisvės ir individualios politinės laisvės tapatumo pasitvirtino. Jeigu ekonominės nepriklausomybės siekis dėl individų laisvės plėtimo tiesiogiai nenurodo politikos srities atskyrimo, tai valstybės galios ribojimo siekis ir minimalios valstybės idėja iš individo laisvės srities, kuri tampa svarbiausiu reiškiniu, visiškai eliminuoja politiškumą. Libertarinė individuali laisvė neturi būtino ryšio su politine sritimi, todėl negali būti traktuojama kaip politinė laisvė.

Libertarų teorijose yra per didelis laisvės sureikšminimas ir lygybės nuvertinimas (ar jos grėsmės baimė), valdžios apribojimas. Jų siūlomas minimalios valstybės modelis realybėje prilygsta utopijai. Tokia pozicija skiriasi nuo egalitarų propaguojamo teisingumo ir lygybės valstybinio paskirstymo. Pagrindinis libertarų ir egalitarų skirtumas yra pastarųjų individų lygybės siekis. Kitame poskyryje bus pateikiamos egalitarinio liberalizmo atstovų idėjos ir pozicijos.

2.1.2 Egalitarinis liberalizmas: lygybė *versus* laisvė

Egalitarinėse teorijose, kalbant apie politinę laisvę, svarbi yra jos santykio su lygybe ir jų tarpusavio prioritetiškumo problema. Šiame poskyryje bus siekiama išsiaiškinti minėtą problemą ir politinės laisvės vietą egalitarinio liberalizmo teorijose.

Egalitarinės (lygybės) teorijos pateisina lygesnį ekonominių gėrybių, socialinių galimybių ir (arba) politinės galios paskirstymą tarp žmonių. Paskirstymo galimybę pagrindžia tuo, jog žmonės yra apibūdinami kaip lygios būtybės.⁵² Jau pats žodis „egalitarinis“ nurodo, jog tai yra su lygybe susijusi sritis. Šis apibrėžimas rodo, kad vardan lygybės gali būti reguliuojamos įvairios sritys bei gėrybės ir perskirstoma jų tenkanti dalis kiekvienam individui. Libertarų tai yra suvokiama kaip individų laisvės pažeidimas ir ribojimas. Tačiau ir egalitarai yra liberalizmo

---

⁵¹ Gray J. Liberalizmas. P. 48-49.

⁵² Politinės minties enciklopedija. P. 311.

atstovai, todėl šiame poskyryje bus analizuojamos jų idėjos ir individo laisvės suvokimas bei jos konkurencija su lygybe.

John Rawls'o - XX amžiaus egalitarinio liberalizmo atstovo laisvės samprata yra pamatinių laisvių, vienodai garantuojamų visiems piliečiams, principas. Be tokių laisvių kaip sąžinės, pasirinkimo laisvės, jų gretoje stovi politinio žodžio bei politinė laisvės. Ronald Dworkin'as – viena svarbiausių XX amžiaus JAV teisės teorijos, teisės filosofijos figūrų politinės laisvės nelaiko svarbiausia vertybe. Teisė į laisvę yra gretoje tokių teisių kaip teisė į gyvybę, laimės siekimą. Turbūt svarbiausia vertybe – konkurente laisvei, Dworkin'o nuomone, yra lygybės vertybė. Ji yra konkurentė ne tik kaip vertybė, bet ir praktiniame gyvenime – laisvę ir lygybę Dworkin'as laiko konkuruojančiais reiškiniais, kai galbūt vieną iš jų tenka paminti vardan kito.⁵³

Kitaip negu ankstesnę liberalių autorių kartą, J. Rawls'ą įkvėpė ne ideologinė liberalios demokratijos kova su jos totalitariniais priešais. Jo veikalas *Teisingumo teorija* (1971) atspindėjo ideologinius mūšius, vykusius pačioje liberalioje tradicijoje. J. Rawls'o akcentuojamo teisingumo problema – kaip paskirstyti kooperacijos laimėjimus tarp visuomenės narių, kad niekas negalėtų pagrįstai skųstis, jog su juo buvo pasielgta nesąžiningai. Paskirstymo procedūros yra teisingos, kai jos yra *procedūrinio* pobūdžio.⁵⁴

Egalitarų kritika libertarams yra išsakoma dėl individų lygybės poreikio nepaisymo ir valdžios reikšmės sumenkinimo, taip pat dėl per didelio laisvės sureikšminimo.

Oponuodamas libertarams, J. Rawls'as teigia, kad pastarieji laisvės ir lygybės nederina taip, kaip tai daro liberalizmas; jis nenaudoja abipusiškumo kriterijaus ir toleruoja tokią socialinę bei ekonominę nelygybę, kuri to kriterijaus požiūriu nepriimtina.⁵⁵ Taip pat teigia, kad pavaldumo valstybinei valdžiai negalima išvengti, nebent pasitraukus iš jos valdomos teritorijos, o tai yra beveik neįmanoma. Valstybinės valdžios pripažinimas negali būti laisvo pasirinkimo dalykas ta prasme, kad visuomenės ir kultūros, istorijos ir socialinės kilmės saitai anksti pradeda formuoti mūsų gyvenimą ir yra stiprūs. Tačiau gyvenimui bėgant, refleksyviai mąstydami galime laisvai pradėti pripažinti idealus, principus ir standartus, kurie apibrėžia mūsų pamatines teises ir laisves, taip pat veiksmingai orientuoja bei kontroliuoja politinę valdžią, kuriai esame pavaldūs.⁵⁶

Teisė į laisvę nėra vienintelė politinė teisė. Dėl to pretenzijos į laisvę turi būti ribojamos, pavyzdžiui, suvaržymų, kurie saugo kitų saugumą arba nuosavybę. Vis dėlto kokios nors teisės į laisvę palaikymas yra didžiulis, nors jis ir yra klaidinamas.⁵⁷ Taigi egalitarai nesuabsoliutina laisvės reikšmės taip, kaip tai daro libertarai.

⁵³ Dworkin R. 2004. Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kla. P. 373-374.

⁵⁴ Kis J. Įvadas. P. 12-14.

⁵⁵ Rawls J. Politinis liberalizmas. 50.

⁵⁶ Ten pat. 248.

⁵⁷ Dworkin R. Rimtas požiūris į teises. P. 373.

Egalitarų teorijose gana problematišku esantis lygybės ir laisvės vertybių santykis yra matomas ir dviejų teisingumo principų sekoje, ir pastarųjų vertybių „bendradarbiavime“ individo teisių užtikrinime, kompromiso tarp jų poreikyje.

Dviejuose teisingumo principuose laisvės ir lygybės vertybės yra susijusios – nors pastaroji yra siekiamybė, tačiau pirmoji yra reikalingas pagrindas jai pasiekti ir galima teigti, kad turi prioritetą.

Du teisingumo principai, kurie yra J. Rawls'o teorijos esminė ašis, yra šie. Pirmas, kiekvienas asmuo turi vienodą teisę į pakankamą lygių pamatinių teisių ir laisvių schemą, kuri yra suderinama su tokia pačia schema visiems; šioje schemoje lygioms politinėms laisvėms, ir tik šioms laisvėms, garantuojama jų lygi vertė (*lygi laisvė*). Antra, socialinė ir ekonominė nelygybė turi tenkinti dvi sąlygas: pirmą, ji turi būti siejama su padėtimis ir pareigybėmis, kurios yra atviros visiems sąžiningos galimybių lygybės sąlygomis (*sąžininga galimybių lygybė*); antrą, ji turi būti naudingiausia nepalankiausioje padėtyje esantiems visuomenės nariams (*diferencijos/skirtumo principas*). Kiekvienas iš šių principų reguliuoja konkrečios srities institucijas ne tik pamatinių laisvių ir teisių, bet ir lygybės reikalavimo požiūriu; o antroji antrojo principo dalis patvirtina šių institucinių garantijų vertę. Šie du principai, iš kurių pirmajam teikiamas prioritetas, reguliuoja pamatines institucijas, realizuojančias šias vertybes.⁵⁸

J. Rawls'as aiškina, ką reiškia laisvės prioritetas. Tai yra, jog pirmasis teisingumo principas suteikia ypatingą statusą sąraše (sudaromame dviem būdais) išvardytoms laisvėms. Jos turi absoliučią vertę viešojo gėrio ir perfekcionistinių vertybių atžvilgiu. Pavyzdžiui, neleistina iš tam tikrų visuomenės grupių politinių laisvių atimti remiantis tuo, kad turėdamos šias laisves jos gali blokuoti politiką, skatinančią ekonomikos efektyvumą ir augimą. Kadangi įvairios pamatinės laisvės neišvengiamai konfliktuoja tarpusavyje, jas apibrėžiančios institucinės taisyklės turi būti suderintos taip, kad susidarytų nuosekli laisvių schema. Praktikoje bet kuri pamatinė laisvė gali būti ribojama arba atmetama tik kurios nors kitos pamatinės laisvės išsaugojimo, bet ne viešojo gėrio ar perfekcionistinių vertybių gynimo sumetimais.⁵⁹

Laisves esant prioritetine sritimi galima suprasti pagal leksikografinį principą, t. y. kad vienam principui turint pirmenybę prieš kitą, šis neturi pradėti galioti, kol nebus visiškai realizuotas pirmasis. Taigi pirmojo principo prioritetas užkerta kelią tam, kad tikslas įgyvendinti sąžiningą galimybių lygybę arba padėti blogiausios padėties žmonėms nustelbtų pamatines liberalias teises.⁶⁰ Taigi J. Rawls'as, nors ir siekdamas lygybės įtvirtinimo, pirmiausia siekia užtikrinti laisvę.

⁵⁸ Rawls J. Politinis liberalizmas. P. 61-62.

⁵⁹ Ten pat. P. 315.

⁶⁰ Kis J. Įvadas. P. 24-25.

Laisvė ir lygybė yra susijusios bendrame teisės kontekste, kuri visus traktuoja vienodai. Dėl daugelio žmonių skirtingų interesų būtina siekti kompromiso tarp laisvės ir lygybės poreikio, kad nebūtų pažeidžiamos žmonių teisės (siekiant vien asmeninių laisvės arba lygybės interesų).

Tapo įprasta didžiąsias socialines vidaus politikos problemas nusakyti kaip konfliktą tarp laisvės reikalavimo ir lygybės reikalavimo. Tarkime, nepasiturintieji, neturintieji išsilavinimo ir neturintieji įgūdžių turi abstrakčią teisę į lygybę. Tačiau klestintieji, išsilavinusieji ir darbingieji taip pat turi teisę į laisvę, ir bet kokie socialinės pertvarkos mėginimai pirmosios grupės teisių labai turi paisyti antrosios grupės teisių ir jas gerbti. Todėl visi, išskyrus ekstremistus, pripažįsta kompromiso tarp lygybės ir laisvės reikalingumą.⁶¹

Ronald Dworkin'as užtvirtina, kad yra populiari nuomonė, jog egzistuoja laisvės ir lygybės konfliktas, anot kurios – jeigu visuomenė siekia tikros ekonominės lygybės, tai tam tikros laisvės privalo būti ribojamos. Tačiau, anot autoriaus, jei renkamės išteklių lygybę, kaip geriausią paskirstymo lygybės sampratą, tada lygybę ir laisvę turėtume laikyti partnerėmis, o ne priešinkėmis, nes šiai lygybės sampratai laisvė yra esminis dalykas. Laisvė yra esminis dalykas apibrėžiant ir garantuojant lygybę. Nei viena, nei kita netampa instrumentu, o susilieja išsamesniame aiškinime, kada teisė, reguliuojanti išteklių paskirstymą ir panaudojimą, visus traktuoja vienodai.⁶²

Kalbėdamas apie laisvės svarbą lygybei, R. Dworkin'as mini ir kitas laisvės rūšis ir jų reikšmę. Anot jo, moraliniu požiūriu svarbiausios laisvės – žodžio, religijos ir įsitikinimų laisvė, teisė laisvai apsispręsti svarbiais asmeniniais reikalais ir teisė laisvai rinktis ar dirbti ir ką dirbti – yra esminės lygybei ir jų kompromitavimas rodo bendruomenę esant griežtai antiegalitarinę.⁶³

Laisvė egalitarinėse teorijose yra orientuota į individą, tačiau, priešingai nei libertarizmo teorijose, nėra prarandamas politiškumo aspektas, todėl nėra paneigiama politinė individo laisvė.

Be laisvės prioriteto, J. Rawls'as įvardija ir politinės laisvės svarbą. Anot jo, šiuolaikinėje visuomenėje daugumos žmonių gėrio sampratose politinės laisvės užima kuklesnę vietą, negu tai buvo klasikinės antikos mieste-valstybėje. Politinių laisvių vaidmuo dabar esąs veikiau instrumentinis, nes jos tik gina kitas laisves. Tačiau net jeigu šis požiūris ir teisingas, jis nekliudo tam tikrų politinių laisvių laikyti pamatinėmis ir jas ginti suteikiant joms prioritetą. Juk tam, kad šioms laisvėms būtų suteiktas prioritetas, jos turi būti tik pakankamai svarbios kaip esminės institucinės priemonės, garantuojančios kitas pamatines laisves šiuolaikinės valstybės sąlygomis.⁶⁴

⁶¹ Dworkin R. Rimas požiūris į teises. P. 374.

⁶² Dworkin R. 1998. Laisvė, lygybė, bendruomenė. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 314 - 315.

⁶³ Ten pat. P. 314.

⁶⁴ Rawls J. Politinis liberalizmas. P. 319.

R. Dworkin'as atsako į priekaištą, pateikiamą liberalams, dėl neatsižvelgimo į bendruomenės poreikį. Anot jo, prielaida, kad liberalai nekreipia dėmesio į bendruomeninių sąitų svarbą ir poreikius, yra labai klaidinga. Pagrindinis ginčo su kitų doktrinų atstovais šaltinis yra konkretus politinių bendruomenių pobūdis ir atskiri būdai, kuriais žmonės susitapatina ir turėtų susitapatinti su tomis konkrečiomis bendruomenėmis. Žmonės supranta, kad jie yra etiškai integruoti į šias įvairias bendruomenes ir kad tų bendruomenių sėkmė ar nesėkmė yra jų kaip individų sėkmingo arba nesėkmingo gyvenimo sudedamoji dalis. Skirtumas yra tas, kad liberalizmo varžovai mėgina apibrėžti politinę bendruomenę remdamiesi koku nors kolektyviniu sprendimu, kas yra geras arba dorybingas gyvenimas. Liberalizmas sveikina politinę bendruomenę, tačiau grindžiamą ne dorybe, o principu. Politinį teisingumą ir individualią sėkmę sieja ypatingas ryšys, geras gyvenimas įmanomas tik teisingoje visuomenėje. Joje gali būti tinkamai įgyvendintos laisvės ir lygybės vertybės.⁶⁵ Bendruomenė yra suvokiama daugiau technine forma ir nesuteikianti individams politinės laisvės, o tik sudaranti tam tikras sąlygas ir aplinkybes jos geresniam įgyvendinimui.

Egalitarinio liberalizmo teoretikai nesiekia supriešinti laisvės ir lygybės vertybių. John Rawls'as siekia užtikrinti individams lygybę, tačiau pirma užtikrinus laisvę. Nors lygybė yra siekiamybė, tačiau vis dėlto egzistuoja politinės laisvės prioritetas. Ronald Dworkin'as šių dviejų vertybių reikšmę ir santykį pateikia individo teisių kontekste ir siekia jų kompromiso. Nors kalbama apie individualią laisvę ir lygybę, tačiau egalitarinis liberalizmas nėra tokia kategoriška kolektyvizmo formų atsvara kaip libertarizmas.

Kitame darbo skirsnyje bus pateikiamos komunitarinės idėjos apie laisvę, bendruomenę ir liberalizmo bei individualios laisvės kritika.

2. 2. Komunitarinė laisvės samprata XX a. politinėje filosofijoje: bendruomeninės laisvės prioritetas

Komunitarizmas remiasi įžvalga, pavadintina „socialine teze“ – žmonių tapatumą sąlygoja jų aplinka: žmonės yra kultūrinių bendruomenių nariai, juos formuoja bendruomenės įpročiai ir vertybės. Liberalų trūkumas yra tas, kad jie vaizduoja individą atomistiškai – žmonės vaizduojami kaip autarkiškos būtybės, kurių troškimai ir sugebėjimai duoti dar iki socialinės jų kooperacijos.⁶⁶ Tokį suvokimą komunitarai traktuoja kaip netinkamą ir pateikia atsvarą individualistinėms idėjoms – komunitarines idėjas.

---

⁶⁵ Dworkin R. Laisvė, lygybė, bendruomenė. P. 317-318.

⁶⁶ Kis J. Įvadas. P. 44.

Šiame skirsnyje bus siekiama išsiaiškinti komunitarų bendruomeninės arba kolektyvinės laisvės iškėlimo priežastis ir jų išsakomus trūkumus liberaliosios paradigmos atstovams individualios laisvės atžvilgiu.

Charles Taylor'as kritikuoja liberaliąją laisvės sampratą ir propaguoja bendruomeninės laisvės idėją. Jam svarbūs yra bendruomeniniai ryšiai, moralinis idealas. Taylor'as kalba apie „reikšmingus kitus“, „neišvengiamus horizontus“ – tai, kas žmogui suteikia jo tapatumą ir įprasmina būtį. Tik santykyje su kitais, o ne subjektyvistiniame individualiame būvyje žmogus yra laisvas.

Ch. Taylor'as įvardija tris, jo nuomone, neigiamas modernybės negalias, pastebimas šiandieniniame pasaulyje ir įsigalinčias vis stipriau. Pirma. *Individualizmas* yra suvokiamas kaip moderniosios civilizacijos laimėjimas. Modernioji laisvė buvo iškovota išsivaduojant iš senesniųjų moralinių horizontų. Modernioji laisvė skynėsi kelią diskredituodama tvarkas, kurių kontekste žmonės buvo įpratę save suvokti. Susitelkę į savo individualų gyvenimą, žmonės prarado platesnį akiratį. Taigi tamsioji individualizmo pusė yra asmens susitelkimas į save, kuris mūsų gyvenimą padaro lėkštą ir siaurą, jį nuprasmina ir verčia vis mažiau domėtis kitų žmonių gyvenimais ar visuomene.⁶⁷

Antra. *Instrumentinio proto prioritetas* – tokios rūšies racionalumas, kurį mes pasitelkiame numatydami ekonomiškiausias priemones tikslams pasiekti. Plačiai juntamas nerimas, kad instrumentinis protas ne tik išplėtė laisvės mastą, bet ir grasina užvaldyti mūsų gyvenimą. Patvarius, ilgalaikius, dažnai raiškius daiktus, tarnavusius mums praeityje, į šalį nustumia trumpalaikės, menkavertės, pakeičiamos prekės, kuriomis mes save apsupame.⁶⁸

Trečia. Visuomenė, kurioje žmonės yra tik „savo pačių viduje užsidarę“ individai – tai tokia visuomenė, kurios valdyje maža kas benorės aktyviai dalyvauti. Tikrovėje viską valdys „begalinė globojanti valdžia“, kurią menkai kontroliuos žmonės. Vienintelė išeitis – gyva politinė kultūra; tačiau jai kelią pastoja į save susitelkusio individo atomizmas. Smukus dalyvavimui valdžioje, sunykus šitą dalyvavimą užtikrindavusioms šalutinėms asociacijoms, atskiras pilietis lieka vienišas prieš didžiulę biurokratinę valstybę, todėl pasijunta bejėgis. Tai dar labiau atima iš piliečio veiklos motyvaciją, ir ydingas *švelnaus despotizmo* ratas užsidaro.⁶⁹

Visi trys minėti padariniai paeiliui veda link individų laisvės siaurėjimo ir galiausiai net praradimo. Individualios laisvės pasekmė yra pačių individų politinės laisvės nesąmoningas atsisakymas. Dar daugiau – tai veda į švelnųjį despotizmą ir sukelia grėsmę demokratijai. Atsigręžimas į bendruomenę, kolektyvinis politinis dalyvavimas padėtų sustiprinti individų politinės laisvės kiekį ir jį išlaikyti.

⁶⁷ Taylor Ch. 1996. Autentiškumo etika. Vilnius: Aidai. P. 26-27.

⁶⁸ Ten pat. 28-30.

⁶⁹ Ten pat. P. 32.

Neigiamos individualizmo pasekmės yra socialinis atomizmas ir radikalusis antropocentrizmas, kurios skatina komunitarus kritikuoti individualią politinę laisvę.

Įsigalėjus individualizmui, į žmogaus „aš“ orientuotos formos yra iškreiptos dviem požiūriais. Pirma, jos yra linkusios savirealizacijos galimybę sieti tik su individu, vien instrumentiškai traktuodamos jo ryšius su kitais žmonėmis; t. y. jos stumia į socialinį *atomizmą*. Antra, jose pilnatvės siekis kyla tik iš žmogaus „aš“, o anapus mūsų troškimų ir aspiracijų besirandantys reikalavimai ignoruojami ar delegitimuojami, nesvarbu, kokie tie reikalavimai būtų – istorijos, tradicijos, visuomenės, gamtos ar Dievo; t. y. jos skatina *radikalųjį antropocentrizmą*.⁷⁰

Komunitarai siekia atkreipti dėmesį į liberalų pamirštus, tačiau individui svarbius jo tapatybę lemiančius dalykus.

Tapatumas yra tai, „kas“ mes esame, „iš kur mes ateiname“. Mūsų tapatybės kūrimas ir palaikymas visą gyvenimą išlieka dialogiškas. Vienintelis dalykas, kurio mes negalime, tai panaikinti ar paneigti daiktams prasmingumą suteikiančius horizontus. Savo tapatybę aš galiu apsibrėžti tik ką nors reiškiančių dalykų kontekste. Nustumti šalin istoriją, gamtą, visuomenę, solidarumo reikalavimus, viską, išskyrus savo asmenį, tolygu nušluoti visa, kas pretenduoja į reikšmingumą.⁷¹

Bendros visuomeninės vertybės, Ch. Taylor'o teigimu, egzistuoja pirmiau už individualų pasirinkimą. Todėl į visuomenę negalima žvelgti vien individo teisių požiūriu. Priklausomybė tam tikrai istorinei bendruomenei suteikia moralinės orientacijos aplinkoje gaires. Be tokios orientacijos individas nesuvoktų savo tapatybės, o tai reiškia, kad beprasmiška būtų kalbėti ir apie individo teisių gynimą.⁷² Taigi, anot komunitarų, individui yra būtina iš įvairių sričių konteksto kylanti tapatybė tam, kad jis galėtų suvokti ir pretenduoti į jam priklausančias teises ir laisves. Be bendruomeninio pagrindo individas negalėtų turėti laisvės, iš kurio ši ir kyla ir kurio dėka ji yra įgyjama.

Komunitarai akcentuoja patriotizmo svarbą ir jo atgaivinimo poreikį šiuolaikinėse visuomenėse, taip pat bendruomenių garantuojamą saugumą ir gerovę individams, t. y. visa, ką liberalus individualizmas yra išstūmęs, tačiau kas galėtų suteikti teigiamų dalykų individams.

Alasdaire MacIntyre'as akcentuoja patriotizmo kaip dorybės svarbą ir stygių šiandieniniame pasaulyje. Jo nuomone, vyraujančią liberalaus neasmeniškumo arba individualią moralę turėtų pakeisti patriotizmo moralė. Svarbiausias visų mūsų įgyjamos moralės bruožas yra tas, kad jos išmokstama perimant kokios nors konkrečios bendruomenės gyvenimo būdą. Paprastai tik bendruomenė padaro individus moralius, palaiko jų moralumą ir sukuria juos kaip moralinius agentus. Lojalumas būtent savo bendruomenei ir konkrečiai prigimtiniai bendruomenei yra moralės

⁷⁰ Taylor Ch. Autentiškumo etika. P. 70.

⁷¹ Ten pat. P. 52 - 57.

⁷² Jokubaitis A. 1996. Tayloro komunitarizmas. // Taylor Ch. Autentiškumo etika. Vilnius: Aidai. P. 20.

prielaida. Tad patriotizmas ir jam artimos tokio lojalumo formos yra ne tiesiog dorybės, bet svarbiausios dorybės.⁷³ A. MacIntyre'o svarstymai apie dorybės vietą modernių laikų visuomenėse, lyginant su antikiniu laikotarpiu, yra pateikiami knygoje *After virtue: a study in moral theory*⁷⁴.

Kodėl patriotizmas toks svarbus bendruomenei? A. MacIntyre'as tai susieja su interesų ir gerovės gynimu. Vienas iš jų gali būti ir politinė laisvė arba laisvė apskritai. Anot jo, kai iškyla pavojus bendruomenės išlikimui, o kartais galbūt vien jos svarbiems interesams, patriotizmas žadina ryžtą kariauti už savo bendruomenės interesus⁷⁵.

Michael Walzer'is akcentuoja bendruomeninį gerovės užtikrinimą kiekvienam individui. Anot jo, priklausymas bendruomenei yra svarbus dalykas todėl, kad tai, ką politinės bendruomenės nariai gauna vieni iš kitų, jie negauna iš nieko kito arba negauna tiek pat. Pirmasis dalykas, kurį jie gauna, yra bendruomenės laiduojamas saugumas ir gerovė.⁷⁶ Tai yra Ch. Taylor'o įvardintų trijų su liberalizmu susijusių negalių, vedančių link individo politinės laisvės siaurėjimo, atsvara. Bendruomeninės formos gyvenime individai yra apsaugoti nuo švelniojo despotizmo grėsmės labiau, negu individualistiniame, taip pat jiems yra užtikrinama gerovė, kuri, vyraujant individualiai laisvei, gali būti pasiskirsčiusi neteisingai.

Kritika egzistuojančioms visuomeninėms sąrangoms gali būti išsakoma ir tokiu būdu, kaip tai padarė M. Walzer'is – analizuojant įvairių istorinių asmenybių novatoriškas idėjas jų laikotarpio visuomenių atžvilgiu, jų kritiką tuometinėms visuomenėms. Autorius prieštarauja požiūriui, jog moralės principai gali išryškėti tik už kasdienės patirties ribų, kad jie tvyrą anapus. Kasdienis pasaulis yra moralinis ir mums vertėtų patyrinėti jo vidaus taisykles, maksimas, normas ir idealus, užuot atsijus nuo jo ieškant universalaus ir transcendentinio požiūrio taško.⁷⁷ Taigi kritikų tikslas turėtų būti moralinės visuomenių būklės analizė ir jos kėlimas.

Komunitarai kritiškai vertina liberalią teisingumo teoriją ir vertybes, kuriomis ji grindžiama. Jie kritikuoja į individą orientuotą teisingumo teoriją kaip neteisingą, kadangi gėrybės – viena iš jų ir laisvė – kurias siekiama perskirstyti, priklauso visuomenei.

Michael Sandel'as kritikuoja J. Rawls'o teisingumo teoriją, antropocentrinį požiūrį, taip pat siekia gilesnio bendruomenės suvokimo, nei iš liberalizmo pusės. J. Rawls'o bandymas išdėstyti į individą orientuotą teisingumo teoriją, tinkamai rekonstruotas, gali nuvesti mus prie bendruomenės, kuri identifikuoja teisingumo trūkumus ir suranda liberalių idealų neišbaigtumus,

---

⁷³ MacIntyre A. 1998. Ar patriotizmas yra dorybė. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 509-512.

⁷⁴ MacIntyre A. 2006. *After virtue: a study in moral theory*. London: Duckworth.

⁷⁵ MacIntyre A. Ar patriotizmas yra dorybė. P. 507.

⁷⁶ Walzer M. 1998. Saugumas ir gerovė. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 463.

⁷⁷ Walzer M. 1992. Kritikų draugija: visuomenės kritika ir politinis angažuotumas dvidešimtajame amžiuje. Vilnius: Pradai. P. 9.

konceptijos⁷⁸. Tokiu būdu yra teigiama, kad teisingumo teorija yra orientuojama netinkama linkme, t. y. į individą, ir pakreipus ją bendruomenės linkme būtų galima atskleisti liberalizmo trūkumus.

Anot M. Sandel'o, mes negalime būti tie, kuriems teisingumas yra tai, kas svarbiausia, ir tie, kuriems skirtumo principas yra teisingumo principas. Skirtumo principas prasideda mintimi, artima antropocentriniam požiūriui, kad turtas, lėšos, aktyvai, kurį aš turiu, yra tiktai mano. Tačiau šitie aktyvai yra bendri ir visuomenė turi pirmumo teisę į jų vaisius.⁷⁹ Liberalų teisingumo principai yra netinkami, nes jie remiami į individą orientuotomis idėjomis.

Reikšmę turi pasirenkamos vertybės, kuriomis vadovaujamasi, o ne mąstymo srovė. M. Sandel'o teigimu, komunitarinės vertybės, kaip ir bet kurios kitos, individų gali būti pasirinktos siekti, ir netgi gali klestėti dviejų teisingumo principų valdomoje visuomenėje⁸⁰. Taigi liberalų egalitarų propaguojami į individą orientuoti teisingumo principai gali tarnauti ir bendruomeninių siekių įgyvendinimui. Jei teisingumo principai egzistuoja, tada bent jau reikėtų juos remti komunitarinėmis vertybėmis. Tokiu būdu būtų geriau įgyvendinami komunitarų siekiai, kartu ir bendruomeninės politinės laisvės reikalavimas.

Komunitarai, oponuodami liberalams, ieško esminių jų nesutarimo priežasčių. Tokia priežastimi yra įvardijamas skirtingų ontologinių ir apologetinių pažiūrų turėjimas, kuriomis yra grindžiamos jų idėjos ir teorijos.

Ch. Taylor'as pabrėžia, kad polemizuoti su liberalais jį pastūmėja ne kokie nors atskiri nesutarimai, bet visiškai skirtingos socialinio gyvenimo ontologijos sampratos. Politinis liberalizmas akcentuoja individualaus pasirinkimo laisvę, o Ch. Taylor'as mano, jog pirmiau už individualų pasirinkimą egzistuoja tam tikri socialiniai ir kultūriniai horizontai: laisvas Vakarų individas toks yra tik visos visuomenės dėka. Individualios laisvės idėja taip pat neatskiriama nuo to, kaip individas suvokia save ir savo aplinką, kokius dalykus jis laiko vertingais, o kokius beverčiais.⁸¹

Komunitarams visiškai nepriimtina tai, kad yra nepelnytai pamirštas visuomenės vaidmuo ir jos svarba individams. Laisvo individo statusui svarbi bendruomenės reikšmė, kadangi joje glūdi individų turimų teisių ir laisvės šaknys. Individas neturėtų politinės laisvės jeigu jos jam nesuteiktų bendruomenė, kuriai jis priklauso arba iš kurios yra kilęs. Yra matoma „pasekmė“ – laisvas individas, bet pamirštama „priežastis“ – bendruomenė arba visuomenė, iš kurios jis kilo, neįaučiama atsakomybė ir įsipareigojimai nei jai, nei kitiems jos nariams.

Atsverti šiuos neigiamus liberalizmo bruožus ir siekia komunitarinės srovės atstovai. Alasdair MacIntyre'as siekia sugrąžinti moralę kaip dorybę į visuomenės patriotizmo forma arba –

⁷⁸ Sandel M. J. 1986. *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge University Press. P. 17.

⁷⁹ Ten pat. P. 178.

⁸⁰ Ten pat. P. 61.

⁸¹ Jokubaitis A. Tyloro komunitarizmas. P. 19.

patriotizmo moralę. Charles Taylor'o tikslas yra atgaivinti turtingesnio moralinio gyvenimo šaltinius ir įveikti moralinį skepticizmą, kuris yra liberalizme vyraujančios individualistinės laisvės fenomeno pasekmė. Jo, kaip ir visų komunitarų siekis yra visuomeninių vertybių iškėlimas individualaus pasirinkimo atžvilgiu. Michael Walzer'io iškeliamas bendruomeninio aprūpinimo ir gerovės svarba būtent ir yra tai, ką Ralf Dahrendorf'as įvardija kaip vieną konflikto pusę. Nuo pasirinktos visuomeninio gyvenimo sutvarkymo formos – individualios ar bendruomeninės – ir pasirinktų prioritetų – teisių suteikimo ar gerovės - priklauso politinės laisvės užtikrinimo būdas ir tam tikra dalimi - kiekis.

Komunitarai akcentuoja bendruomeninę laisvę tuo pagrindu, kad būtent bendruomenė yra pirminis politinės laisvės suteikimo individui šaltinis. Liberalai į tai nekreipia dėmesio ir vertina jau egzistuojantį fenomeną – individo laisvę, kuris jų yra suvokiamas kaip nenuginčijamas ir savaiminis faktas. Nors komunitarų kritika individualiai laisvei yra pagrįsta, tačiau bendruomeninės laisvės siūlymas (kaip ir libertarų minimalios valstybės modelis) yra sunkiai įgyvendinamas šiandienos visuomenių praktikoje, kadangi bendruomenės idėja yra pernelyg neapčiuopiama.

Bendros tendencijos visada egzistuoja, tačiau taip pat svarbu atsižvelgti į atskirą kiekvienos valstybės atvejį. Jose yra skirtinga istorinė raida ir skirtingos sąlygos politinei laisvei egzistuoti, skirtingi visuomenių tipai, laisvės problemos teorinio įforminimo lygmuo. Viso darbo kontekste yra tikslinga jo dalį skirti Lietuvos atvejui, kad matytume, kaip liberalios ir komunitarinės idėjos pasireiškia teoretikų darbuose ir kaip šalies istorijos refleksija atsispindi teoriniame lygmenyje bei įtakoja politinės laisvės suvokimą.

3. POLITINĖS LAISVĖS REFLEKSIJA LIETUVOJE

Šiandienos Lietuvos viešojoje erdvėje darosi pastebima liberalų ir jų kritikų polemika. L. Donskis⁸², A. Gureckas⁸³, N. Vasiliauskaitė⁸⁴ reaguoja į A. Jokubaičio ir V. Radžvilo atvirą kritiką liberalizmui. Filosofai reaguoja į galimus neigiamus liberalizmo padarinius realybėje. Vis „aštresni“ A. Jokubaičio pasisakymai yra orientuoti į liberalizmo daromą žalą moralinėms normoms, o V. Radžvilas kalba apie „šliaužiantį liberalistinį totalitarizmą“⁸⁵. Šiame darbo skyriuje bus pateikiamos liberalizmo, taip pat libertarinei ir komunitarinei srovėms artimos idėjos Lietuvos politinės filosofinės minties srityje.

3. 1. Liberalusis diskursas

1959 metais Santaros – Šviesos federacija Čikagoje išleido knygą, kuri savo vertės neprarado ir dabar – Vytauto Kavolio sudarytas ir redaguotas *Lietuviškasis liberalizmas*. Tuomet liberalios idėjos tiesiogiai siejosi su lietuvių svajonėmis išlaisvinti Lietuvą. Reikėjo mąstyti ir rašyti apie laisvę, nes jos nebuvo okupuotame krašte. Apie liberalizmą rašė Vytautas Kavolis ir Vytautas Duonėla – kone vieninteliai lietuviai, kuriuos būtų galima įvardinti kaip klasikinius anglosaksiško, t. y. J. S. Mill'io idėjų tipo liberalus.⁸⁶

Vytautas Kavolis teigia laisvės problemą esant bendra visų liberalų problema. Anot jo, liberalas laisvą apsisprendimą laiko esmine žmogaus problema. Taip pat – laisvę suvokia ne vien savo asmenine, bet kartu ir bendruomenine problema, ir tuo būdu už savo apsisprendimą jaučiasi atsakingas ne vien prieš savo sąžinę, bet ir prieš bendruomenę, kurioje jis dalyvauja. Liberalo „formulė“: individualizmas ir socialinis atsakingumas. Tik tie, kurie pajėgia laisvai įsipareigoti ir ištikimai savo įsipareigojimus vykdyti, turi teisę reikalauti sau laisvės. Savo visumoje liberalizmas gali būti nusakytas kaip liberalių asmenybių veiklos bendruomenėje programa. Kavolis konstatuoja, kad lietuvių liaudies tradicija nėra suvokusi socialiai atsakingo individualizmo, kuris ir sudaro liberalinės laikysenos bendruomenėje esmę.⁸⁷

Vytautas Kavolis konkretizuoja laisvės ir bendruomenės santykį. Jo teigimu, bendruomenė visuomet yra bent kiek diferencijuota ir bent kiek kintanti ir tuo būdu „leidžia“ savo

⁸² Donskis L. 2010 03 25. Kas su mumis atsitiko? [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą:

(<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-03-25-leonidas-donskis-kas-su-mumis-atsitiko/42530/comments>)

⁸³ Čelutka S. 2010 03 29. Sąžiningos kritikos neįmanomybė? [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą:

(<http://www.politologas.lt/2010/03/29/saziningos-kritikos-neimanomybe>)

⁸⁴ Vasiliauskaitė N. 2010 03 26. Valstybė, kurios filosofai regi velnią. [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą:

(<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/nvasiliauskaite-valstybe-kurios-filosofai-regi-velnia.d?id=30411949>)

⁸⁵ Radžvilas V. 2010 01 13. Šliaužiantis totalitarizmas. [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą:

(<http://www.balsas.lt/naujiena/369808/v-radzvilas-sliauziantis-totalitarizmas>)

⁸⁶ Donskis L. 2008. Pratarė. // Lietuviškasis liberalizmas. Sud. Kavolis V. Vilnius: Versus aureus. P. 7 - 8.

⁸⁷ Kavolis V. 2008. Vincui Kudirkai prisiminti. // Lietuviškasis liberalizmas. Sud. Kavolis V. Vilnius: Versus aureus. P. 19 - 27.

nariams išgyventi bent kiek faktinėsios laisvės. Žmogus faktinai save tiek tepajunta laisvu, kiek bendruomenė tokiam pajutimui palieka vietos. Faktinoji laisvės sritis plečiasi su bendruomenės didėjančiu diferencijavimusi ir kitimo greitėjimu, o siaurėja su bendruomenės koncentravimusi ir tradicionalėjimu. Pačioje bendruomenės sąrangoje, atrodo, slypi tam tikrų, nors ir ne visai griežtų, ribų tiek laisvės plėtimuisi, tiek laisvės siaurėjimui.⁸⁸

Lietuvių išeiviai, visuomenės ir kultūros kritikai, Vytautas Kavolis, Aleksandras Štromas ir Tomas Venclova atstovauja svarbiai lietuvių kultūros politinio mąstymo srovei – liberaliam nacionalizmui, kuris buvo ir tebėra ne nukrypimas, o istoriškai susiformavusios daugiamatės lietuviškosios pasaulėžiūros modelis.⁸⁹

Vytauto Kavolio socialiai atsakingo individo „formulė“, atrodo, turi prieštarauti tradicinio liberalizmo antropocentrinio individo idėjai. Tačiau pats Kavolis šį prieštaravimą paneigia akcentuodamas bendruomenės įtaką galimam individo laisvės siaurėjimui. Laisvė yra svarbiausia vertybė. O bendruomenės arba tautos vaidmens akcentavimą paaiškina tuometės istorinės aplinkybės bei Leonido Donskio įvardintas liberalus nacionalizmas. Individai pasieks laisvę tik išlaisvinus tautą.

Liberalios krypties minties susiformavimą lietuvių išeivijoje lėmė tuometinės Lietuvos realijos. Per penkiasdešimt metų Lietuvoje neįvyko daug liberalios minties pokyčių. Šiandien liberalios laisvės dvasioje savo idėjas pateikia Leonidas Donskis. Taip pat yra, jau po šalies nepriklausomybės atkūrimo, priešingų polių - libertarinio bei komunitarinio - idėjas skelbiantys autoriai – Algirdas Degutis ir Alvydas Jokubaitis.

Algirdas Degutis atvirai kritikuoja kolektyvistines valstybių ir visuomenių organizavimo formas. Anot jo, visuomeninio gyvenimo kolektyvizavimas, politizavimas bei politinis valdymas yra neišvengiamas blogis, kuris turi būti mažinamas kiek tik įmanoma. Tačiau pabrėžia, kad šiuo atveju pirmiausia rūpi teorinės, o ne praktinės problemos – keliamas teorinis optimalios visuomeninės tvarkos klausimas. Savo idėjų pobūdį aiškina šalyje vykusia santvarkų kaita. Judėjimas tolyn nuo socializmo turi vykti vadovaujantis orientyru, kuriuo, anot jo, turi būti *laissez-faire* visuomenės vizija. Pasak Degučio, kolektyvistiniai sprendimai ir veikla jų pagrindu („politika“ plačiausia prasme) nei ekonominio efektyvumo, nei teisingumo požiūriu negali prilygti veiklai, vykstančiai privačių sprendimų pagrindu („rinkai“ plačiausia prasme).⁹⁰ Kaip ir būdinga libertarizmo politinei filosofijai, autorius neigiamai vertina plačias politikos ir valdžios kompetencijos sritis individų gyvenime.

⁸⁸ Kavolis V. 2008. Laisvės samprata socialiniuose moksluose. // Lietuviškasis liberalizmas. Sud. Kavolis V. Vilnius: Versus aureus. P. 138 – 141.

⁸⁹ Donskis L. 2005. Tapatybė ir laisvė. Trys intelektualiniai portretai. Vilnius: Versus aureus. P. 25.

⁹⁰ Degutis. A. Individualizmas ir visuomeninė tvarka. P. 12 - 13.

Nepaisant terminų junginio ‚liberali demokratija‘ populiarumo, jis iš tikrųjų jungia visiškai skirtingas sąvokas. Demokratija – tai visų pirma nuostata teikti pirmenybę *kolektyviniams* sprendimams, tuo tarpu liberalizmas jo klasikine prasme – tai nuostata teikti pirmenybę *individualiems* sprendimams. Kokia demokratija, koks sutarimas reikalingas individui, kuris sprendžia savo reikalus savo valdose? Būdamas sveiko proto individas visada sutaria pats su savimi.

⁹¹ Tokias absoliučiai į individą orientuotas idėjas išsako A. Degutis. Autorius taip stipriai gina liberalizmą ir jo vertybes, kad net yra linkęs jį supriešinti su demokratija – bet kokia kolektyvistinių principų turinčia sąranga. Tai yra kone vienintelis jį su A. Jokubaičiu siejantis dalykas.

3. 2. 2. Komunitarinis diskursas

Alvydas Jokubaitis kritikuoja liberalizmo filosofiją dėl tokių pat dalykų, kaip ir kiti pasaulio komunitarai. Jam nepriimtina tai, jog yra nekreipiamas dėmesys į individų moralinę būklę, santykius su kitais, nuvertinamas kultūros, tautos, tapatumo vaidmuo, pernelyg vertinama negatyvi laisvės rūšis. Liberalizmas turi daug trūkumų, o jo vyravimas kenkia žmonėms ir visuomenėms. Tokios idėjos mus įgalina jį traktuoti kaip artimą komunitarinei pozicijai.

Anot A. Jokubaičio, liberalai visada tvirti ginant piliečių laisvę ir lygybę, kovojant su įvairiausiais politinio, ekonominio ir kultūrinio pobūdžio suvaržymais, atveriant kelią naujiems, neįprastiems dalykams. Tačiau šalia to, trūksta pagarbos istorijai, nusistovėjusioms tradicijoms, bendruomenei, religijai ir moralinėms hierarchijoms. Liberalai moka kovoti su iššūkiiais piliečių laisvei ir lygybei, tačiau pasimeta, kai reikia imtis pozityvesnių uždavinių – palaikyti piliečių dorovinio tobulėjimo etiką, formuoti pilietiškumo ir žmogiškojo solidarumo ryšius.⁹²

Praradęs ryšį su krikščionybe (XVIII amžiaus antroje pusėje) ir jos moralės principais, liberalizmas vis labiau įgijo negatyvios, vien tik žmogaus teisėmis ir laisvąja rinka grindžiamos, doktrinos pavidalą. Suveikė keistas kultūrinis mechanizmas, iškreipęs pradines liberalizmo kūrėjų intencijas. J. Locke‘as ir I. Kant‘as manė, kad politinės laisvės išplėtimas tik dar labiau prisidės prie piliečių dorovinio ugdymo. Tačiau paaiškėjo, kad laisvos visuomenės piliečiai mieliau renkasi kitas, į hedonizmą, nihilizmą ir cinizmą linkusias moralės filosofijas. Bandydami įtvirtinti politinę laisvę ir lygybę, liberalizmo šalininkai kartu su vandeniu išpylė ir kūdikį – aukštesnes moralines hierarchijas. Susižavėję žmogaus teisėmis ir manydami, kad jos gali išspręsti visas pagrindines politines problemas – apginti piliečių laisvę, užtikrinti lygybę ir įtvirtinti valdžios nešališkumą, - kas, beje, gali būti laikoma pagrįstu įsitikinimu, nes žmogaus teisių gynimas per paskutiniuosius du

---

⁹¹ Degutis, A. Individualizmas ir visuomeninė tvarka. P. 38.

⁹² Jokubaitis A. 2003. Liberalizmo tapatumo problemos. Vilnius: Versus Aureus. P. 8.

amžius pasirodė kaip viena veiksmingiausių kovos už politinę laisvę strategijų – liberalai pamiršo kitus moralinius imperatyvus, toli peržengiančius formalius teisinius reikalavimus.⁹³

A. Jokubaitis teigia, kad teisingumo prioritetas prieš gerį pamažu virsta jo nuvertinimu. Tai iš esmės pakeičia moralinio ugdymo supratimą. Piliečių dorovinės savimonės ugdymas tampa jų asmeniniu reikalu. Liberalai vengia viešai kalbėti apie moralines distinkcijas, viršijančias žmogaus teisių reikalavimus. Taip yra todėl, kad liberalams patinka žmogaus teisių kalbos aiškumas ir universalumas. Liberalai vengia moralinio daugiaprasmiškumo. Viską mėginama paaiškinti tiksliai, aiškiai ir nedviprasmiškai. Bijoma su atskira bendruomene, individų grupe ar net asmenybe susijusių moralinių įsipareigojimų. Liberalai nori pašalinti bet kokias moralinio gyvenimo aplinkybes, netelpančias į simetriško mąstymo žmogaus teisėmis rėmus. Moralinis charakteris ar būdo dorybės yra asimetriškas dalykas – vienu individų sugebėjimas įsipareigoti tam tikroms dorybėms tuo pačiu metu yra lydimas kitų nesugebėjimo prisiimti šiuos įsipareigojimus. Nuo pat atsiradimo liberalizmas yra gynybinė filosofija, tinkanti ten, kur reikia ginti piliečių laisvę ir lygybę, tačiau netinkanti moralinėms hierarchijoms puoselėti.⁹⁴

Lygiai taip pat kaip visuomenei bei jos gyvenimui apskritai, politinei laisvei svarbūs yra liberalų pamiršti ir ignoruojami dalykai – tauta, bendruomenė, istorinis ir kultūrinis tapatumas, solidarumo ir pilietiškumo ryšiai. Net demokratija ir liberalizmas yra nesuderinami dėl pastarojo suponuoto visuomenių atomizavimo ir demokratijai reikalingo individų bendrumo trūkumo .

A. Jokubaičio liberalizmui išsakoma kritika, be kitų aspektų, yra susijusi ir su tautinėmis idėjomis. Anot jo, dauguma šiuolaikinių liberalų reikalauja tautinį solidarumą atskirti nuo laisvės ir tai yra priešingas požiūris nuosekliems tautinės valstybės idėjos šalininkams, kurie mano, kad politinė laisvė ir kultūra yra du neatskiriamai suaugę dalykai. Liberalams artimos negatyviosios laisvės šalininkai yra mažai jautrūs tautų kultūrinio išlikimo ir tapatumo reikalams. Tuo tarpu pozityviosios laisvės šalininkai laisvę supranta ne tik kaip išorinių suvaržymų individų veiksmams nebuvimą, bet sieja ir su bendruomenių tikslais. Jie drąsiai kalba apie bendruomenės ir tautos reikalus, naudojimąsi laisve supranta kaip nuo kultūros priklausantį dalyką.⁹⁵

1989-ieji – tai bendros valios produktas. Bendra politinė žmonių valia Vidurio ir Rytų Europoje lėmė istorinį pokytį. Praėjus dvidešimčiai metų po 1989-ųjų, jau nebeįsivaizduojamas negatyvios laisvės poreikis, kai trokštama nusikratyti prievartos pančių, dabar siekiame pozityvios laisvės, t. y. norime patys konstruktyviai valdyti save.⁹⁶ Tai pavyzdys, rodantis, jog bendra – tautos – valia yra būtina pasiekti laisvę. Todėl labai svarbu yra pasiekus negatyviają laisvę nenutrūkstamu

⁹³ Jokubaitis A. Liberalizmo tapatumo problemos. P. 9 - 13.

⁹⁴ Jokubaitis. 2008. Politika be vertybių. Vilnius: VU I-kla. P. 131-134.

⁹⁵ Jokubaitis A. 2006. Kokia nepriklausomybės prasmė? // Politologija. Nr. 1 (41). Vilnius. P. 10 - 11.

⁹⁶ Kavaliauskas T. 2010. Negatyvi ir pozityvi Vidurio Europos laisvė prieš 1989-uosius ir po jų. // Kultūros barai. Nr. 2. [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą: (<http://www.lrytas.lt/-12677288601267726460-negatyvi-ir-pozityvi-vidurio-europos-laisv%C4%97-prie%C5%A1-1989-uosius-ir-po-j%C5%B3.htm>)

bendruomenės, tautos solidarumu pasiekti ir išlaikyti ir pozityviają. Pilnavertė laisvė galima tik pozityvios ir negatyvios laisvių sąjungoje. Turime negatyvią politinę laisvę. Liberalizmo politinės filosofijos trūkumas yra tas, kad neskatina bendruomeninių ryšių. Tokiu būdu netenkame galimybės siekti konstruktyvaus disponavimo pozityvia laisve, todėl netenkame pilnos politinės laisvės.

A. Jokubaitis teigia, kad liberalizmas ir demokratija yra nesuderinami. Anot jo, liberalusis individualizmas skiriasi nuo kolektyvo idėja grindžiamos demokratijos. Demokratai rūpinasi bendruoju gėriu, kultūriniu visuomenės ir bendruomenės tapatumu, socialiniu solidarumu, piliečių tarpusavio supratimu bei sutarimu. Liberalai bijo, kad dėl tokio dėmesio kolektyvui demokratiniai sprendimai gali prieštarauti piliečių teisėms, laisvei ir lygybei; kad daugumos sprendimai gali būti neteisingi liberalizmo politinės filosofijos požiūriu, tačiau atitikti demokratijos reikalavimus.⁹⁷ Liberalai nemato daugybės demokratams svarbių dalykų – bendrojo gėrio, bendruomenės, tautos, istorijos ir kultūrinio tapatumo. Drąsiai galima kalbėti apie liberaliojo individualizmo ir demokratinės bendrosios valios konfliktą.⁹⁸

Autorius įvardija ir tam tikrą demokratijos ir liberalizmo suartėjimo būtinumą. Taip yra todėl, kad piliečiai turi ne tik išsirinkti valdžią, bet ir ją kontroliuoti bei prižiūrėti. Šiai funkcijai tinka liberalų nepasitikėjimas valdžia. Tačiau šio siekio įgyvendinimo galimybės mažėja, kadangi į individus – atomus išskaidytos visuomenės piliečiai tampa mažai pajėgūs atlikti bendrus politinius veiksmus.⁹⁹ Tokiu būdu liberalizmo sukeliama trūkumai gali kėsintis į demokratijos stabilumą arba suponuoti švelnųjį despotizmą, t. y. nulemti politinę individų laisvę ribojančius reiškinius. Stipri ir įvairiapusė liberalizmo kritika bei neigiami individualizmo padariniai atskleidžia grėsmes politinei laisvei.

Aptartų autorių angažavimąsi liberalizmui arba komunitarizmui galima paaiškinti šalies realaus gyvenimo istorinėmis aplinkybėmis. A. Degučio atveju, tai gali būti noras išsivaduoti iš sovietiniu laikotarpiu egzistavusių visuomenės sutvarkymo ir gyvenimo principų, individo suvaržymų. A. Jokubaitis, galima teigti, pastebi tokio išsivadavimo ir visuomenių individualėjimo bei atsirandančio atomizmo reiškinį sukeliamus neigiamus, anksčiau išvardintus, padarinius pačioms visuomenėms. Autoriai kuria ir pateikia universalias idėjas, remdamiesi savo valstybės ir visuomenės patirtimi.

Toks kardinalus liberalų ir komunitarų pažiūrų skirtumas politinės laisvės klausimu neabejotinai daro poveikį politinės laisvės suvokimui. Kitame skyriuje bus pateikiami liberaliojo ir komunitarinio diskursų santykio aspektai, rodantys jų abipusę įtaką. Taip pat – liberalios individualistinės laisvės keliamos grėsmės.

---

⁹⁷ Jokubaitis A. 2009. Liberalizmo ir demokratijos konfliktas. // Politologija. Nr.1 (53). Vilnius. P. 9.

⁹⁸ Ten pat. P.14.

⁹⁹ Ten pat. P. 13.

4. POLITINĖS LAISVĖS REFLEKSIJA XX – XXI AMŽIŲ SANDŪROJE: REKONCEPTUALIZAVIMO PERSPEKTYVOS

Teorija veikia teoriją, taip pat stebi vyraujančią praktiką, nurodo pavojus, teikia pasiūlymus ir rekomendacijas. Komunitarų balsas neliko neišgirstas: į jų idėjas buvo atkreiptas dėmesys, taip pat pastebėti tam tikri negatyvūs liberalizmo ir individualizmo padariniai ir keliami pavojai realiame pasaulyje. Vienas iš jų - grėsmė demokratiniam dalyvavimui. Nors liberalizmas siekia suteikti ir užtikrinti teises individams ir skatinti pilietiškumą, tačiau nevaldomas individualizmo padarinys yra koncentravimasis į privačią kiekvieno sritį, politinius klausimus paliekant valdžiai. „Švelniojo despotizmo“ grėsmei užkirsti kelią būtų galima stiprinant visuomenėms – taigi stiprinant komunitarų nurodytą kelią.

4. 1. Individuali laisvė – grėsmė demokratijai?

Šiame skirsnyje bus pateikiamas argumentas už komunitarinę laisvės formą ir liberalios tradicijos įgyvendinimo pasekoje atsiradę pastebimi neigiami reiškiniai, tokie kaip švelniojo despotizmo pavojus ir grėsmė demokratijai.

Pati politinė laisvė yra viena, ji nėra skirtinga, yra tik skirtingos jos traktavimo ir įgyvendinimo formos. Politinė laisvė yra kilusi iš bendruomenės, tačiau disponuojama skirtingu būdu – kiekvienam individualiai arba visiems kartu. Jeigu teigiama, kad individas jau gimsta laisvas, taip yra todėl, kad jau prieš tai jam tokį statusą suteikė arba sudarė galimybę turėti visuomenė, kurioje jis atsirado. Individas gali naudotis visuotinėmis toje visuomenėje egzistuojančiomis ir jam kaip jos nariui priklausančiomis teisėmis ir laisvėmis. Turima omenyje reali situacija, o ne postulatas, jos visi žmonės iš prigimties yra laisvos būtybės. Žmogaus prigimtine laisvė nieko nereikštų, galiausiai tai nebūtų politinė laisvė, jeigu nebūtų sudarytos sąlygos politiškai organizuotoje žmonių bendrijoje tai laisvei turėti egzistavimo erdvę.

Hannah Arendt nurodo politinės laisvės egzistavimo sąlygas – politiškai organizuotos žmonių grupės bei viešumo srities buvimas – kurios įrodo politikos ir laisvės tarpusavio susietumą. Ji teigia, jog laisvei reikėjo politiškai sutvarkyto pasaulio, į kurį per žodį ir veiksmą galėjo įsiterpti kiekvienas laisvas žmogus. Taip pat - be politiškai užtikrintos viešumos srities laisvė neturi erdvės pasaulyje, kurioje galėtų pasirodyti. Laisvė kaip įrodomas faktas ir politika sutampa ir yra susiję tarpusavyje kaip dvi to paties dalyko pusės.¹⁰⁰

---

¹⁰⁰ Arendt H. 1995. Tarp praeities ir ateities. Aštuoni politinės filosofijos etiudai. Vilnius: Aidai. P. 167 - 168.

Šioje vietoje galima grįžti į konfliktinę situaciją teigiant, kad tokioje politiškai organizuotoje žmonių bendruomenėje gali egzistuoti ir individuali, ir bendruomeninė politinės laisvės formos. Tačiau argumentas pastarosios naudai yra tas, kad, jeigu yra teigiama ir sutinkama su idėja, kad politinei laisvei yra reikalinga politiškai organizuota žmonių bendruomenė, tokiu atveju yra akivaizdu, jog tai turi būti bendruomeninė laisvės forma. Liberalai siekia riboti valstybės vaidmenį, o jų pakraipa – libertarai – visiškai jį minimalizuoti. Be to, dar ir liberalų *credo*, jog – kuo mažiau politikos tuo daugiau laisvės¹⁰¹. Tokiu būdu individuali laisvė yra nepagrįstai atribojama nuo politiškai organizuotos žmonių bendruomenės ir viešumo srities ir netenka politinės laisvės egzistavimui reikalingų sąlygų. Individuali laisvė tik per sąjungą su politine sritimi yra įgalinama vadinti politine laisve.

Modernusis politinis mąstymas, kurio pagrindines prielaidas nuosekliausiai perėmė liberalizmas, svorio centrą perkėlė į individą ir jo teises. Pastarosios pradėtos traktuoti kaip politinio mąstymo pagrindas.¹⁰² Ryšys tarp moderniojo politinio mąstymo tradicijos ir liberalizmo yra akivaizdus. Kadangi liberalizmas yra vyraujanti politinio mąstymo forma, neigiami moderniojo laikotarpio padariniai – be abejo, nevienareikšmiškai – gali būti traktuojami kaip liberalios paradigmos trūkumai.

Klasikiniojo ir moderniojo laikotarpių sandūroje kontrastingai išsiskiria pilietiškumo ir individualizmu grįstos pilietinės visuomenės diskursai. Antikoje egzistavęs pilietiškumo diskursas iškelia solidarumo, atsidavimo grupei dorybę, dalyvavimo priimant sprendimus kaip demokratijos esmės svarbą. Moderniojo laikotarpio pilietinės visuomenės diskursas prasideda ne nuo grupės, o nuo individo. Didelė reikšmė teikiama žmogaus teisių ir autonomijos gynimui. Yra atskiriama asmeninė, privati sfera nuo visuomenės sferos, pilietinės visuomenės sfera nuo valstybinės. Įsivyravęs europiečių pilietinės lygybės siekis prarado poreikį turėti demokratinį valdymą ir ugdyti pilietiškumą.¹⁰³

Larry Siedentop'as analizuoja neigiamas liberalizmo pasekmes ne tik teoriniame lygmenyje, bet ir pastebimas šiandienos Europos praktiniame gyvenime. Anot jo, įsigalėjusi individualių teisių ir rinkos struktūra, besiremianti moralinės lygybės prielaida, arba europiečių pilietinės lygybės ir lygios laisvės reikalavimas, į antrą planą nustūmė anksčiau svarbiausiais buvusius demokratinio valdymo ir pilietiškumo ugdymo siekius. Dabar piliečiai yra laisvi rinkti susikoncentravimą į savo asmeninę sritį vietoj aktyvaus politinio dalyvavimo. Tokiu būdu yra prarandama dalis individo politinės laisvės. Tačiau vis dėlto išlieka noras būti ne tik vartotojais, bet ir piliečiais. Tai ir yra šiuolaikinės demokratinės visuomenės problema: aktyvus politinis dalyvavimas prieš gyvenimą individualioje sferoje, atsiribojus nuo visuomeninio gyvenimo ir

¹⁰¹ Arendt H. Tarp praeities ir ateities. Aštuoni politinės filosofijos etiudai. P. 168.

¹⁰² Jokubaitis. Politika be vertybių. P. 128 - 129.

¹⁰³ Siedentop L. 2003. Europos demokratija. Vilnius: Vaga. P. 64 – 74.

naudojantis sau priklausančiomis teisėmis ir laisvėmis, bei šių dviejų skirtingų galimybių suderinamumo problema.¹⁰⁴

Nors teigia, kad tai gali būti suvokiama kaip nesuderinamų dalykų siekis, tačiau L. Siedentop'as pateikia būdą šios iškilusios dilemos įveikimui. Anot jo, reikėtų pasitelkti siauresnę pilietiškumo sąvoką, negu antikinę, nereikalaujančią visiško individo susiliejinimo su grupe, pripažįstančią asmeninės sferos svarbą ir teisėtumą bei sutinkančią su tuo, kad valstybinės, visuomeninės sferos reikalavimus piliečiams apribotų teisingumas, suprantamas kaip lygios laisvės garantija. Tokiam santykiui įgyvendinti labiausiai tiktų federalistinė sąranga, kadangi ji labiau už bet kurią kitą valstybės formą leidžia iš *principo* suderinti pilietiškumo ir pilietinės visuomenės, valstybinės, visuomeninės ir privačios sferų reikalavimus. Todėl jo siūlymas yra federalizmą įtvirtinanti konstitucinė reforma Europoje, padėsianti išspręsti šią iškilusią neigiamą dilemą.¹⁰⁵ Galima teigti, kad jos (ne)sprendimas ir tolesnis piliečių orientavimasis į individualių teisių ir laisvių prioritetą turės svarbią reikšmę tolesnėms europiečių disponuojamos politinės laisvės kiekio ir formos tendencijoms.

Politinio nedalyvavimo pavojų daugumos valdžiai arba demokratijai yra pastebėjęs Robert Dahl'as. Anot jo, net tiesioginės demokratijos sistemose daugumos valdžia susilpninama, jei daug piliečių susilaiko nuo dalyvavimo. Net ten, kur rinkimuose dalyvaujama santykinai aktyviai, balsuotojų dauguma gali sumažėti iki įstatymų leidėjų mažumos. Balsuotojų mažuma kartais gali laimėti daugumą vietų. Realistiniu požiūriu valdžios sprendimai demokratinėse šalyse galbūt daug dažniau yra visai ne daugumos, o mažumų valdžios pavyzdžiai.¹⁰⁶

Nors liberalai to nepripažįsta kaip galimo realaus fenomeno, tačiau visuomenių atomizmas ilgainiui gali turėti daugiau neigiamų nei teigiamų padarinių. Ch. Taylor'as įvardija švelniojo despotizmo grėsmę, o L. Siedentop'as – mažėjantį pilietinį-politinį dalyvavimą Europoje, kurie gali kelti pavojų ne tik individų (ne individualiai!) politinei laisvei, bet ir demokratijos stabilumui. Liberalizmas ilgai buvo ir tebėra vyraujantis gyvenimo sutvarkymo diskursas, nenuginčijamai suteikęs ir galįs užtikrinti daug teigiamų dalykų. Tačiau kartu jis pernelyg kategoriškai atstovauja vieną poziciją – individo teises ir laisves, todėl gali nepastebimai rasti įvairūs trūkumai ir pavojai.

Vytautas Kavolis prieš penkiasdešimt metų pastebėjo, jog Jungtinėse Amerikos Valstijose, anksčiau pergyvenusiose savo laisvėjimo procesą, kai kuriose gyvenimo srityse dabar pastebimas laisvės siaurėjimas, išsireiškęs tiek didėjančiu politinės galios koncentravimusi, tiek konformizmu vidurio klasės dominuojamoje aplinkoje. Pirmas reiškinys gali būti pateisinamas

¹⁰⁴ Siedentop L. Europos demokratija. P. 62-74.

¹⁰⁵ Ten pat. P. 75-77.

¹⁰⁶ Dahl A. R. 1994. Demokratija ir jos kritikai. Vilnius: Amžius. P. 198-200.

realiais tarptautinės grėsmės reikalavimais, tačiau antras liudija psichologinį pasitraukimą nuo savarankiško laisvės problemų sprendimo.¹⁰⁷

Individų laisvė yra reikalinga demokratijos funkcionavimui. Kiek individuali laisvė gali realiai grasinti demokratijai, yra gana sunku prognozuoti. Bet kokių atveju, komunitarų iššūkis suteikia naujų galimybių mąstymui, bei prideda naujų aspektų ir niuansų šiandieninių problemų ir realiųjų suvokime.

Politinės laisvės rekonceptualizavimui reikalingas postūmis, paskatinimas. Galbūt demokratijos krizės ir švelniojo despotizmo prognozės būtų tie veiksniai, kurie skatintų apsvarstyti liberalios individualistinės laisvės tolesnį tinkamumą būti vyraujančia laisvės forma arba bent jau dalinai ją modifikuoti. Tačiau tam neužtenka vien kylančių grėsmių ir rekonceptualizavimo poreikio suvokimo. Reikalingas konstruktyvus liberalų ir komunitarų dialogas. Kitame darbo skirsnyje bus pateikiama šių diskursų sankirtos implikacija, įgalinanti matyti jų konfliktiškumo lygį ir galimus harmonizavimo aspektus.

4. 2. Liberalizmo ir komunitarizmo sankirtos implikacijos: nuo monologo link dialogo/polilogo

Komunitarų ir liberalų kritika vieni kitų atžvilgiu, jų polemika verčia atidžiau pažvelgti į pastarųjų idėjas, taip pat ieškoti nesutarimo priežasčių ir galimų sąlyčio taškų. Tai galima įvardinti ne tik kaip monologą, tačiau ir kaip polilogą, kadangi diskusijoje gali dalyvauti skirtingų liberalizmo pakraipų, taip pat kitų – tarpinių – srovių atstovai.

Komunitarų iššūkis paveikė liberalizmą. Reaguodamas į kritiką, John Rawls'as reikšmingai pakeitė savo pažiūras. Savo teisingumo teoriją jis iš pradžių traktavo kaip bendro pobūdžio teoriją, kurios pagrindu galima įvertinti kiekvienos socialinės sistemos moralinį teisėtumą. Vėliau jis aiškino ją kaip teoriją, skirtą konstitucinės demokratijos piliečiams – tai institucijoms būdingų principų eksplikavimas, „visuotinio konsensuso“ interpretavimas. Robertas Nozick'as sutiko, kad *Anarchijoje* ginama libertarinė nuostata yra klaidinga, nes ji nepaaiškina rūpinimosi ryšių, kurie politinėje bendruomenėje sieja individą su kitais individais. Ir Ronaldas Dworkin'as dėjo daug pastangų, kad susietų bendruomenės vertybes su laisvės ir lygybės vertybėmis.¹⁰⁸

Taip pat ir bendruomenės idėja sulaukė kritikos. Larry Siedentop'as pastebi, jog įvairūs bendrumo modeliai dažnai kelia pavojų piliečių lygybei, kuri yra didelis šiuolaikinės Europos

---

¹⁰⁷ Kavolis V. Laisvės samprata socialiniuose moksluose. P. 140.

¹⁰⁸ Kis J. Įvadas. P. 48.

pasiekimas. Norėdami pašalinti prarają tarp pilietinės visuomenės ir valstybės, galime sukelti pavojų asmens autonomijai, visiškai integruodami individus į grupę ar bendruomenę.¹⁰⁹

Janos Kis'as teigia, jog, atrodo, liberalizmas pasiliks su mumis kaip kryptį nurodanti politinės filosofijos tradicija. Kol konstitucinė demokratija ir rinkos ekonomika neturi rimtų varžovų, tol normatyvinėje politinėje teorijoje vyraus liberali mintis. Tačiau liberalizmas turi atsižvelgti į iškilusius klausimus - reikalavimus: ar gali ir kokią turėtų liberalizmas palikti vietą bendruomenės idėjai, o jeigu taip, tai kas padaro gyventojus politine bendruomene griežta liberaliąja prasme? Jeigu iš liberalios bendruomenės reikalaujama paskirstymo lygybės, tai kaip ją suderinti su laisvės reikalavimu? Aiškių atsakymų į šiuos klausimus kol kas nėra.¹¹⁰

Nors toks suvokimas skamba proliberalistiškai, tačiau yra pripažįstama būtinybė atsižvelgti į komunitarizmo pastabas ir reikalavimus. Teigtina, kad į pastarąsias buvo atkreiptas dėmesys dėl jų svaraus ir argumentuoto pateikimo plačiajai akademinėi ir pilietinei visuomenėms. Visiškas komunitarinių idėjų ignoravimas bylotų arba apie liberalizmo nekompromisiškumą ir perdėtą pasitikėjimą savo teisumu, arba apie baimę susidurti su pagrįsta kritika.

Charles Taylor'as teigia, kad pagrindinė liberalų ir komunitarų susipriešinimo priežastis yra skirtingų ontologinių ir apologetinių požiūrių turėjimas. Ontologiniai klausimai susiję su tuo, ką, aiškindami socialinį gyvenimą, pripažįstame esant faktoriais, su svarbiausiomis, mūsų nuomone, aiškinimo sąvokomis. Didysis ginčas čia yra iškilęs tarp atomistų ir holistų. Jie reiškinius aiškina remdamiesi priešingais dalykais – individualiais ir „velfarizmu“ arba bendruomene. Apologetinės problemos susijusios su pasirenkama moraline pozicija arba politika. Ryškiausi susiduriantys požiūriai yra individualistiniai ir kolektyvistiniai. Ginčas kyla dėl tokio skirtingo suvokimo. Ch. Taylor'as teigia, kad komunitarai užduoda ontologinius klausimus, tačiau liberalai į juos reagoja apologetiškai. Tai dar labiau sustiprina nesusikalbėjimą ir paaštrina ginčą, bei komplikuoja bendrų atsakymų ir sprendimų paiešką.¹¹¹

Alvydas Jokubaitis, remdamasis Ch. Taylor'o nuostatomis ir teiginiais, konstatuoja, kad liberalų ir komunitarų priešstata yra metafizinio pobūdžio nesutarimas - ginčijamasi ne dėl faktų, bet dėl jų aiškinimo ontologijos¹¹². Taigi ir politinė laisvė yra vienas reiškinys, traktuojamas skirtingai, tačiau dėl to nekeičiantis savo esmės. Laisvės tapatumo problema yra skirtingų diskursų konkuravimo pasekmė, pastebima teoriniame lygmenyje.

Kalbant apie liberalių ir komunitarinių idėjų konflikto pasireiškimo lygmenį, Algirdas Degutis teigia, kad pastarasis ryškiau atsiskleidžia teorinėje srityje. Anot jo, radikalumas teorijoje dar nereiškia radikalizmo praktikoje. Net jeigu negali būti kompromisų teorijos srityje,

¹⁰⁹ Siedentop L. Europos demokratija. P. 75.

¹¹⁰ Kis J. Įvadas. P. 49.

¹¹¹ Taylor Ch. 1998. Susipynę tikslai: liberalų - komunitarų ginčas. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 23-25.

¹¹² Jokubaitis A. Liberalizmo ir demokratijos konfliktas. P. 4.

kompromisai gali būti neišvengiami praktikoje. Įrodymas, kad valdžia yra blogis, nėra tolygus įrodymui, kad galima pradėti revoliucinį maištą. Praktinis kolektyvistinių valdų siaurinimo ir valstybės funkcijų minimalizavimo uždavinys yra antrojo etapo problema – savaime ne mažiau sudėtinga už teorinę problemą. Tačiau ši praktinė problema, nesprendžiant teorinės, apskritai negali būti prasmingai keliama.¹¹³ Taigi A. Degutis tam tikra prasme suvokia ir pripažįsta, kad libertariniai valstybės vaidmens minimalizavimo siekiai praktikoje yra sunkiai įgyvendinamas uždavinys ir toks kraštutinis variantas egzistuoja tik teoriniame lygmenyje. Ne tik komunitarai, bet ir libertarai priversti pripažinti atotrūkį, neatitikimą tarp jų siūlomų idėjų ir realybės.

Ne tik teoriniame – filosofiniame, bet ir praktiniame lygmenyje galima kalbėti apie politinės laisvės įgyvendinimą vadovaujantis skirtinguose diskursuose išryškėjančiais bruožais. Pasibaigus Šaltajam karui ir sugriuvus Sovietų Sąjungai, pasaulyje buvo siekiama įtvirtinti liberalizmu grįstas valstybines sąrangas, visuomeninius santykius, laisvą rinką ir t.t. Akivaizdu, kad buvusios komunistinės valstybės turėjo – sąmoningai to siekė ar buvo spaudžiamos – prisitaikyti prie naujų pasaulinių tendencijų ir perimti liberaliąsias „žaidimo taisykles“. Lietuva – taip pat.

Išoriškai atitinkame liberalios demokratijos modelį. Atrodo, turėtume disponuoti individualiomis politinėmis laisvėmis. Buvome įpratę gyventi kolektyvistiniais principais grindžiamoje valstybėje ir visuomenėje. Todėl kyla klausimas, ar sugebame besivystančios liberalios demokratijos sąlygomis produktyviai disponuoti tomis politinėmis laisvėmis, kurias įgijome individualia forma?

Dar prieš penkiasdešimt metų Vytautas Kavolis atkreipė dėmesį į naują žvelgimo į laisvę perspektyvą: iš žmonių ir jų sudaromos bendruomenės pajėgumo laisve naudotis požiūriu. Jeigu laisvė įgyjama per staigiai, jai psichologiškai neparuošus autoritarinėje santvarkoje užaugusio žmogaus – žmogus gali būti laisvei vidiniai nepajėgus. Šiuo atveju jis nuo laisvės stengsis pabėgti arba pasiduodamas jam pasisiūlančių autoritetų globai, arba savąjį autoritetą primesdamas kitiems. Laisvės gali atsirasti „per daug“ ir tada, kai demokratinės santvarkos viduje pradeda vykti jai nepalankūs charakterio ir socialinės sąrangos pakitimai.¹¹⁴

Pasiekėme situaciją, kai galime užtikrinti, daugiau ar mažiau, žmonių teises, tačiau ne gerovę. R. Dahrendorf'o įvardintas modernus socialinis konfliktas tarp teisių arba pilietiškumo ir gerovės Lietuvoje pasireiškia ne vienos iš sričių dominavimu, o jų abiejų silpnu būviu. Individų disponavimas teisėmis nestiprina pilietiškumo. Taip pat individų socioekonominė gerovė ir aprūpinimas nėra užtikrinami aukštu lygiu. Būtent be jo didėja žmonių nusivylimas valdžia ir valstybe, stiprėja bejėgiškumo jausmas ir mažėja politinis dalyvavimas, taigi mažėja galimybės

¹¹³ Degutis, A. Individualizmas ir visuomeninė tvarka. P. 13.

¹¹⁴ Kavolis V. Laisvės samprata socialiniuose moksluose. P. 149.

daryti įtaką politinių sprendimų priėmimui. Tokiu būdu žmonių individualios politinės laisvės nėra išnaudojamos tiek, kiek būtų galima. Atsiranda švelniojo despotizmo – viską globojančios valdžios, kuriai piliečiai mažai begali daryti įtakos – grėsmė. Galbūt, norint išsaugoti laisvę konstruktyvios savivaldos pavidalu, reiktų daugiau dėmesio skirti komunitarinėms idėjoms ir stiprinti bendruomeninius ryšius? Į šiuos klausimus, kaip ir į visus, liečiančius visuomenes, vienareikšmio atsakymo nėra.

Taigi kalbėti apie politinės laisvės, konkrečiai – šiandien vyraujančios liberalios individualistinės – rekonceptualizavimo galimybes nei Lietuvoje, nei pasaulyje nėra paprasta. Bandymai teoriniame lygmenyje (komunitarų iššūkis) įtakoja liberalių teoretikų idėjas ir suteikia peno mąstymui, tačiau vargu ar galima tikėtis stipresnio jų poveikio realybėje. Galima daryti prielaidą, kad liberali individuali laisvė liks vyraujanti ir prioritetinga laisvės forma, o tai, ar ji bus ir kiek bus įtakojama bendruomeninės laisvės idėjų, yra sunku prognozuoti.

Darbas yra baigiamas mintimi, kuri galėtų būti konstruktyvaus sprendimo gairė: ieškoti tokių visuomenių sutvarkymo modelių, kurie suderintų individų teisių ir laisvių reikalavimus, tačiau negrasintų visuomenėms atomizmu, susvetimėjimu bei politinės laisvės siaurėjimu. Kad ir kaip būtų gaila, tokia galimybė atrodo utopiška.

IŠVADOS

1. Negatyvi laisvės rūšis tapo prioritetine todėl, kad ji buvo pradėta tapatinti su liberalizmu, individualizmu, todėl ir imta suvokti kaip tikroji laisvė. Esą ši doktrina gali geriausiai garantuoti laisvę individui. Negatyvios ir pozityvios laisvių skyrimas ir vienos iš jų traktavimas kaip tikros laisvės yra ribotas, nes politinė laisvė yra geriausiai įprasminama jų dermeje ir vienovėje. Klaidinga yra versti individą rinktis, kuriuo aspektu jis nori būti laisvas. Apie tai byloja šių dviejų laisvės rūšių sankirta, kurioje matoma pastarųjų abipusė priklausomybė.
2. Vertybių pliuralizmas įgalina matyti alternatyvias laisvės formas šiandien vyraujančiai individualiai negatyviai laisvei. Egzistuojanti pažiūrų įvairovė skatina ieškoti laisvės esmės, o ne priimti vieną iš galimybių kaip universalią ir nekvestionuojamą.
3. Libertarizmo politinės filosofijos teoretikų angažavimasis individualizmui „išgarina“ politiškumą ir tai suponuoja individualios laisvės ir individualios politinės laisvės netapatumą. Libertarizmo teoretikų pateikiama laisvės samprata kelia grėsmę individų disponavimui politine laisve. Egalitarinio liberalizmo teoretikai nėra tokie radikalūs individų laisvės klausimu. Jie nepaneigia politinės laisvės reikšmės ir laiko ją, kartu su kitomis laisvėmis, reikalingu pagrindu individų lygybei. Egalitarinio liberalizmo teoretikai nesiekia visiškai paneigti bendruomenės idėjos ir jos vaidmens individų gyvenime, tačiau suprantą ją technine prasme. Abiejų liberalizmo pakraipų teorijos yra orientuotos į individą, tik skiriasi jų radikalumo lygmuo.
4. Komunitarinės paradigmos teoretikai akcentuoja pozityvią bendruomeninę laisvę. Ji yra pateikiama kaip individualios negatyvios laisvės alternatyva. Bendruomenėje yra neprarandamas politiškumo aspektas ir jos dėka yra sustiprinamas kiekvieno jos nario – individo – disponavimas politine laisve. Bendruomenės dėka individai yra įgalinami konstruktyviai valdyti save.
5. Pirmą, antrą, trečią ir ketvirtą išdavas kompleksiskai patvirtina pirmą ir antrą ginamuosius teiginius. Nei negatyvios ar pozityvios, nei individualios ar bendruomeninės laisvės formų negalima traktuoti kaip adekvačių ir pilnų laisvės sampratų. Tokiu būdu nei liberalizmo, nei komunitarizmo paradigmos teoretikai negali pretenduoti į absoliutų savo idėjų teisumą. Abiejuose diskursuose pateikiamos laisvės persipina, tačiau jos nėra grynos politinės laisvės formos. Egzistuoja individai, kuriems yra svarbi laisvė, o bendruomenė jiems padeda užtikrinti politinę laisvę. Neturi būti visiškai pamirštas individualumo aspektas, tačiau jis neturi kelti grėsmės politinei laisvei.
6. Modernioje Lietuvos politinėje filosofijoje yra pastebima ryškėjanti poliarizacija darbe nagrinėjamų srovių kontekste - Algirdas Degutis atstovauja libertarinę poziciją, o Alvydas Jokubaitis vis atviriau propaguoja komunitarines idėjas. Laisvės idėjų sklaida Lietuvos liberaliajame ir komunitariniame diskursuose leidžia matyti, jog nei individuali, nei bendruomeninė laisvė nepasireiškia gryna forma.

7. Individuali laisvė, neturėdama privalomo ir imperatyvaus ryšio su politine sritimi ir politiniu dalyvavimu, kelia grėsmę moderniai demokratijai. Nejausdami atsakomybės ir įsipareigojimo savo bendruomenei ar tautai, bei užsidarę savo individualiame pasaulyje, individai nesąmoningai sudaro sąlygas atsirasti švelniajam despotizmui. Tokiu būdu pirmiausia kyla grėsmė pozityviajai laisvės daliai – konstruktyviam savęs valdymui. Net ir išlaikant negatyviają, tai nebėra pilna politinė laisvė. Liberalų akcentuojama individų laisvė silpnina jų politinės laisvės pamatus.

8. Liberaliojo ir komunitarinio diskursų atstovų siekis yra vienas – surasti geriausią laisvės formą ir individų bei visuomenių gyvenimo organizavimo modelį. Kylančių problemų – laisvės tapatumo ir grėsmės demokratijai - sprendimo galimybė yra konstruktyvaus dialogo ir skirtingų laisvės formų harmonizavimo aspektų paieška. Turi vykti ne tik liberalų ir komunitarų dialogas, bet ir kitų srovių atstovų polilogas. Politinės filosofijos teorijos turėtų komunikuoti vardan geriausio sprendimo paieškos, kuris galėtų būti įgyvendintas realybėje. Viena iš problemos sprendimo galimybių gali būti pasitelkti siauresnę negu antikinę pilietiškumo sampratą, kuri derintų bendrų politinių veiksmų atlikimo, nenusišalinimo nuo jų, asmens nepasitraukimo iš viešosios sferos ir efektyvaus politinio dalyvavimo bei tam tikros asmeninės individo sferos egzistavimo poreikius.

9. Septinta ir aštunta išvados patvirtina trečią ginamąjį teiginį. Konstruktyvus tarpdiskursinis dialogas yra reikalingas ne tik laisvės tapatumo paieškai, tačiau ir pastarajai kylančių grėsmių suvaldymui. Reikia nepamiršti, jog politikos esmė yra skirtingų, ir neretai – priešingų – interesų ir nuomonių/požiūrių atstovų komunikacija. Tokio sprendimo galimybė leidžia matyti liberaliame ir komunitariniame diskursuose egzistuojančių individualios ir bendruomeninės laisvių sampratų susipynimą, kuriame atsiskleidžia laisvės problemos kompleksiskumas, suponuojantis harmoningos, pilnavertės ir efektyvios politinės laisvės paiešką. Apie tai byloja ir Lietuvos atvejis, įgalinantis matyti kompleksinės laisvės idėjų ir formų raiškos poreikį.

10. Šis darbas yra viena iš galimų interpretacijų, kadangi absoliučios tiesos politinėje filosofijoje, bent jau kol kas, nėra. Būtent šiuo pagrindu darbe yra pateikiami teiginiai ir daromos išvados.

LITERATŪRA

1. Knygos ir straipsniai

1. Arendt H. 1995. Tarp praeities ir ateities. Aštuoni politinės filosofijos etiudai. Vilnius: Aidai.
2. Berlin I. 1995. Dvi laisvės sąvokos. // Berlin I. Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją. Vilnius: Amžius. P. 271-333.
3. Dahl A. R. 1994. Demokratija ir jos kritikai. Vilnius: Amžius.
4. Dahrendorf R. 1996. Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvės politiką. Vilnius: Pradai.
5. Degutis. A. 1998. Individualizmas ir visuomeninė tvarka. Vilnius: Eugrimas.
6. Degutis A. 1998. Friedrichas Hayekas ir spontaninė visuomenės tvarka. // Hayek F. A. Von. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T 1: Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas. P. 215-224.
7. Degutis A. 1991. „Kelias į vergovę“: Frydricho Fon Hajeko įspėjimas. // Hayek F. A. Von. Kelias į vergovę. Vilnius: Mintis. P. 5-16.
8. Donskis L. 2008. Pratarmė. // Lietuviškasis liberalizmas. Sud. Kavolis V. Vilnius: Versus aureus. P. 7-17.
9. Donskis L. 2005. Tapatybė ir laisvė. Trys intelektualiniai portretai. Vilnius: Versus aureus.
10. Dworkin R. 2004. Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kl.
11. Dworkin R. 1998. Laisvė, lygybė, bendruomenė. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 297-325.
12. Gray J. 2006. Apgaulinga viltis: globalaus kapitalizmo iliuzija. Vilnius: Vaga.
13. Gray J. 1992. Liberalizmas. Vilnius: Atviros Lietuvos fondas.
14. Hayek F. A. Von. 1998. Lygybė, vertė ir nuopelnas. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 109-129.
15. Hayek F. A. Von. 1998. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T 1: Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas.
16. Hayek F. A. Von. 1998. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T 2: Socialinio teisingumo mirażas. Vilnius: Eugrimas.
17. Hayek F. A. Von. 1991. Kelias į vergovę. Vilnius: Mintis.
18. Held. D. 2002. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas.
19. Jokubaitis A. 2009. Liberalizmo ir demokratijos konfliktas. // Politologija. Nr.1 (53). Vilnius. P. 3-20.
20. Jokubaitis. 2008. Politika be vertybių. Vilnius: VU I-kl.
21. Jokubaitis A. 2006. Kokia nepriklausomybės prasmė? // Politologija. Nr. 1 (41). Vilnius. P.

- 3-27.
22. Jokubaitis A. 2003. Liberalizmo tapatumo problemos. Vilnius: Versus Aureus.
  23. Jokubaitis A. 1996. Tayloro komunitarizmas. // Taylor Ch. Autentiškumo etika. Vilnius: Aidai. P. 7-22.
  24. Jokubaitis. A. 1995. Filosofas tarp modernybės ir postmodernizmo. // Berlin I. Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją. Vilnius: Amžius. P. 9-19.
  25. Kavolis V. 2008. Vincui Kudirkai prisiminti. // Lietuviškasis liberalizmas. Sud. Kavolis V. Vilnius: Versus aureus. P. 19-29.
  26. Kavolis V. 2008. Laisvės samprata socialiniuose moksluose. // Lietuviškasis liberalizmas. Sud. Kavolis V. Vilnius: Versus aureus. P. 129-154.
  27. Kis J. 1998. Įvadas. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis J. Vilnius: Pradai. P. 9-49.
  28. Knowles D. 2004. Political Philosophy. London: Routledge.
  29. MacIntyre A. 2006. After virtue: a study in moral theory. London: Duckworth.
  30. MacIntyre A. 1998. Ar patriotizmas yra dorybė. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 503-522.
  31. Naverson J. 1998. Lygybė prieš laisvę: nauda ir laisvė. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 261-296.
  32. Nozick R. 2003. Anarchija, valstybė ir utopija. Vilnius: Eugrimas.
  33. Nozick. R. 1998. Paskirstomasis teisingumas. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 225-260.
  34. Pankovskij A. 2008. "Pamatinės" laisvės reprezentacijos agonalaus liberalizmo kontekste. // Politologija. Nr. 4 (52). Vilnius. P. 63-85.
  35. Rawls J. 2002. Politinis liberalizmas. Vilnius: Eugrimas.
  36. Sandel M. J. 1986. Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge University Press.
  37. Sartori G. 1987. The Theory of Democracy Revisited. Chatham House Publishers
  38. Siedentop L. 2003. Europos demokratija. Vilnius: Vaga.
  39. Taylor Ch. 1998. Susipykę tikslai: liberalų - komunitarų ginčas. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 523-553.
  40. Taylor Ch. 1997. What's Wrong with Negative Liberty? // Contemporary Political Philosophy: an Anthology. Ed. by Goodin R. E., Pettit Philip. Oxford: Blackwell. P. 418-428.
  41. Taylor Ch. 1996. Autentiškumo etika. Vilnius: Aidai.
  42. Walzer M. 1998. Saugumas ir gerovė. // Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis. J. Vilnius: Pradai. P. 463-501.

43. Walzer M. 1992. Kritikų draugija: visuomenės kritika ir politinis angažuotumas dvidešimtajame amžiuje. Vilnius: Pradai.

2. Interneto publikacijos

44. Čelutka S. 2010 03 29. Sąžiningos kritikos neįmanomybė? [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą: (<http://www.politologas.lt/2010/03/29/saziningos-kritikos-neimanomybe>)

45. Donskis L. 2010 03 25. Kas su mumis atsitiko? [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą: (<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-03-25-leonidas-donskis-kas-su-mumis-atsitiko/42530/comments>)

46. Gray J. 2002. From Post-liberalism to Pluralism. // Liberalism. Critical Concepts in Political Theory. Ed. by Smith G. W. London: Routledge. [Žiūrėta 2010 04 24]. Prieiga per internetą: (<http://books.google.com/books?id=HOH22oIjKQoC&pg=PA27&dq=From+Post-liberalism+to+Pluralism&hl=lt&cd=1#v=onepage&q=From%20Post-liberalism%20to%20Pluralism&f=false>)

47. Kavaliauskas T. 2010. Negatyvi ir pozityvi Vidurio Europos laisvė prieš 1989-uosius ir po jų. // Kultūros barai. Nr. 2. [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą: (<http://www.lrytas.lt/-12677288601267726460-negatyvi-ir-pozityvi-vidurio-europos-laisv%C4%97-prie%C5%A1-1989-uosius-ir-po-j%C5%B3.htm>)

48. Radžvilas V. 2010 01013. Šliaužiantis totalitarizmas. [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą: (<http://www.balsas.lt/naujiena/369808/v-radzvilas-sliauziantis-totalitarizmas>)

49. Rawls J. 1999. A Theory of Justice. Revisited Edition. Oxford University Press. [Žiūrėta 2010 03 04]. Prieiga per internetą: (http://books.google.com/books?id=b7GZr5Btp30C&printsec=frontcover&dq=a+theory+of+justice&hl=lt&source=gbs_similarbooks_r&cad=3#v=onepage&q=&f=false)

50. Vasiliauskaitė N. 2010 03 26. Valstybė, kurios filosofai regi velnią. [Žiūrėta 2010 05 11]. Prieiga per internetą: (<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/nvasiliauskaite-valstybe-kurios-filosofai-regi-velnia.d?id=30411949>)

3. Enciklopedijos ir žinynai

51. Politinės minties enciklopedija. 2005. Sud. Miller D. Vilnius: Mintis.